

Hospodárske reformy v Číne

Milan Čáky

Résumé français

Cette these analyse la question des réformes économiques chinoise. Depuis année 1978, apres le mort de Mao Tse-toung, les chefs d'état chinois ont commencés a réaliser les réformes économiques, divisées dans deux étapes: la Premiere de 1978 jusqu' a 1989, la Deuxieme, apres un événement sur la Place de Tchien-an-men, de 1992 jusqu'a présent. Pendant ces periodes l'économie chinoise s'est transformé de fond, prenaís le kharacter du marché libre, et la Chine est devenue une puissance écnomiques mondiale.

Od Mao Ce-tunga k hospodárskym reformám Teng Siao-phinga

Boj o nástupníctvo po Mao Ce-tungovi

Od formálneho skončenia hlavného procesu kultúrnej revolúcie začal v Číne prebiehať boj o nástupníctvo po predsedovi Maovi. V ostatných rokoch Maovho života v komunistickej strane existovalo niekoľko silných frakcií, ktorých vzájomný boj o moc mohol v Číne vyvolať všeobecný rozvrat a viesť k úpadku.

V čase kultúrnej revolúcie pozíciu číslo 2 v strane získal maršal Lin Piao. Svojich stúpencov dosadzoval do rozhodujúcich funkcií v straníckom i štátnom aparáte, v armáde a jeho postavenie druhého muža v politickej hierarchii štátu sa zdalo pevné. Mao si uvedomil, že počas kultúrnej revolúcie získala armáda neželateľne silné pozície v politickom systéme krajiny a preto chcel oslabiť jej úlohu, aby odstránil nebezpečenstvo úplného prevzatia moci vojakmi. Okrem toho Lin Piao v čase kultúrnej revolúcie splnil svoju úlohu. Už prestal byť Maovi užitočný, ba svojim vplyvom v armáde mohol ho ohroziť. Od roku 1969 Mao začal osobne i prostredníctvom Čou En-laja neustále oslabovať politickú pozíciu Lin Piaa, nepriamo ho kritizoval jeho spájaním s Konfuciom a postupne odstraňoval jeho stúpencov z rozhodujúcich mocenských pozícií, včítane v armáde. Ako uvádza Jean Luc Domenach, významnú úlohu v eliminácii Lin Piaa zohral Chua Kuo-feng. / Domenach, J. L.: c. d., s. 307 /

Vzhľadom na zložitú ekonomickú situáciu, vytvorenú v dôsledku všeobecného rozvratu počas kultúrnej revolúcie, politicko-administratívne sily, ktoré mali záujem na hospodárskom rozvoji krajiny, sa postupne zorganizovali pod vedením predsedu vlády Čou En-laja, ktorý do tejto skupiny zaradil Teng Siao-phinga, predtým z ideologických a politických dôvodov väzneného a prenasledovaného. Teng za tichého súhlasu Maa bol tzv. bandou štyroch označený za stúpenca „revizionizmu“ Liu Šao-čchiho. Verejne bol označovaný ako *muž č. 2, ktorý kráča kapitalistickou cestou*. Teng Siao-phing už vtedy sa prikláňal k myšlienkam uskutočnenia ekonomických reforiem v krajine ako východiska zo vtedajšej hospodárskej situácie. Ako ukázal ďalší vývoj, Mao sa vtedy v osobe Teng Siao-phinga nemýlil.

* * *

Teng Siao-phing (1904 – 1997) patril ešte do tzv. starej revolučnej gardy **nesmrteľných**. Bol skúseným politikom a obratným taktikom. S podporou politickej priazne predsedu vlády Čou En-laja bol v roku 1973 v tichosti politicky i stranícky rehabilitovaný a vrátil sa do verejného života. Čou En-laj, ktorý v roku 1973 vážne a dlhodobo onemocnel, s Maovým súhlasom poveril Teng Siao-phinga svojím zastupovaním, čím ostatným, i Maovej manželke a jej komplicom jasne naznačil, koho považuje za budúceho predsedu vlády. Ako uvádza Philip Short, Mao v roku 1974 politicky podporil Teng Siao-phinga proti útokom zo strany svojej manželky Ťiang Čching a jej spoločníkov z obdobia kultúrnej revolúcie. Významný vplyv na Maov postoj mal zrejme i Tengov kajúcný list Maovi, v ktorom sa pochvalne vyjadroval o kultúrnej revolúcii a naznačoval mu odhodlanie poskytnúť svoje schopnosti „starého revolucionára“ na podporu Maovej politiky. Mao vtedy uveril Tengovým taktickým slovám a vyjadril sa, že Teng je „muž výnimočných schopnosti s pevnými ideovými zásadami“, / podľa Short, P.: Mao, s. 476 / Dodajme, že Mao si uvedomoval schopnosti Teng Siao-phinga a možnosti jeho intelektuálneho potenciálu, čo neskorší vývoj aj potvrdil. Zmýlil sa však v tom, že ich bude Teng realizovať v úplne inom smere, než si Mao vtedy predstavoval. Takto sa vďaka Maovej a Čou En-lajovej priazni stal Teng Siao-phing zástupcom predsedu vlády, podpredsedom komunistickej strany, ústrednej vojenskej komisie a náčelníkom štábu armády. Ako oficiálny predstaviteľ Čínskej ľudovej republiky a vedúci čínskej delegácie oboznámil Valné zhromaždenie OSN s Maovou teóriou „**Troch svetov**“. Podľa nej USA a ZSSR vtedy ako supervelmoci tvorili prvý svet, hospodársky rozvinuté krajiny druhý a rozvojové krajiny tretí svet. Pomenovanie krajiny „tretieho sveta“ sa trvalo ustálilo v medzinárodnej terminológii.

Podľa Philipa Shorta Mao Ce-tung v roku 1975, vidiac postup svojej choroby, dal Čou En-lajovi najavo, že si želá, aby na prvom mieste v ďalšom vývoji Číny, ako hlavná strategická úloha, bola „jednota, stabilita a rozvoj krajiny“. / Podľa Short, P.: c. d., s. 467 / Čou En-laj poveril touto úlohou Teng Siao-phinga, ktorý takýto plán vypracoval. V januári 1976, ešte počas Maovho života, plán bol predložený na schválenie Všečínskemu zhromaždeniu ľudových zástupcov. Bol to plán modernizácie priemyslu, poľnohospodárstva, ozbrojených síl, vedy a techniky. Mal charakter ekonomického programu Číny a bol známy pod názvom **Štyri modernizácie**. Strategickým cieľom plánu bolo, aby sa ľudová Čína na konci 20. storočia zaradila medzi najvyspelejšie ekonomiky sveta. Plán bol podrobne rozpracovaný. Prvých 10 mesiacov jeho realizáciu začal pripravovať Teng Siao-phing.

V zime na prelome rokov 1975/1976 bol Mao už dlhšie nemocný a na jar 1976 Čou En-laj zomrel. Už od začiatku Čouovej nemoci, keď sa nemohol zúčastňovať na politickom a straníckom živote, politické postavenie Teng Siao-phinga sa začalo zhoršovať najmä v dôsledku toho, že sa zintenzívnili vnútrostraníckych skupín. V hre bolo nástupníctvo vo funkcii predsedu vlády. Stranícki radikáli na čele s Maovou manželkou Ťiang Čching nechceli pripustiť, aby kreslo predsedu vlády získal Teng Siao-phing, jedna z hlavných prekážok v ich snahe po blížiacej sa Maovej smrti uchopiť. Opierajúc sa o Maovu priazeň, zaútočili na slabé miesto Tengovej politiky: vzťah ku kultúrnej revolúcii. Začali kampaň za zastavenie procesov rehabilitácie bývalých straníckych kádrov, ba niektorí, už rehabilitovaní, boli opäť uväznení. Intrigovaním a ohováraním sa snažili u predsedu Mao oslabiť politické pozície tých, ktorí boli spojení s plánom Štyroch modernizácií. Bezprostredným terčom ich kritiky sa stal Teng Siao-phing. Na ich podnet Mao vyzval Tenga, aby predsedal významnému straníckemu zhromaždeniu, na ktorom mal vyzdvihnúť pozitívny prínos kultúrnej revolúcie. Bolo zrejme, že všetko je namierené na politickú diskreditáciu Teng Siao-phinga. Keďže odmietol takého zhromaždenie viesť, upadol do Maovej nemilosti. Zhromaždenie nakoniec viedol na Maovu žiadosť dovtedy menej významný **Chua Kuo-feng**.

V dôsledku zákulisných politických intríg Maovej manželky, témou zhromaždenia už nebolo hodnotenie významu kultúrnej revolúcie, ale myšlienka, že *Teng Siao-phing ide kapitalistickou cestou*. Ešte počas Čouovho života, keď bol vážne chorý a nemohol sa zúčastňovať politických aktivít, bol Teng Siao-phing odstránený zo všetkých svojich funkcií a druhýkrát politicky postihnutý. Do funkcie predsedu vlády Mao navrhol Chua Kuo-fenga. Maova manželka a jej politickí komplici opäť triumfovali. Tentoraz len dočasne a naposledy. Neustále naliehala na Maa, aby jej pomohol stať sa „dedičkou stranického trónu“ a tým sa dostať na čelo komunistickej strany a štátu. Mao jej chorobné politické ambície rázne odmietol. Vzhľadom na túto situáciu, skupina vysokých stranických činiteľov sa rozhodla Maovu manželku a jej skupinu politicky odstrániť. Čakala len na Maovu smrť.

Keď dňa 9. septembra 1976 Mao zomrel, svoj „stranicko-cisársky stolec“ zveril **Chua Kuo-fengovi**, málo známemu šéfovi bezpečnosti pôvodom z provincie Chu-nan. Maovou smrťou sa skončilo dlhé obdobie v novodobých dejín Číny, v ktorom sa **dokončil proces národnej revolúcie**, Čína sa **zbavila cudzieho vplyvu**. Americký politológ Fernand Braudel prirovnáva Čínu obdobia vlády Mao Ce-tunga k 5. republike vo Francúzsku. / *Braudel, F.: On History, Chicago: University of Chicago Press, 1980, p.213 – podľa Huntington, Samuel P.: The West: Unique, Not Universal, In: Foreign Affairs, November/December 1996, Volume 75, Number 6, s. 30* / **Odchod Mao Ce-tunga z politickej scény bol jedným z hlavných predpokladov, aby sa v Číne mohli začať hospodárske reformy**. Vytvorili sa základné predpoklady, aby sa Čína neskôr zaradila medzi hospodársky najvýznamnejšie štáty sveta.

Smrť Mao Ce-tunga znamenala i zmenu vzťahu oficiálneho postoja ku kultúrnemu a historickému dedičstvu Číny. Najmä od konca sedemdesiatych rokov sa nové čínske vedenie začalo zriekať pôvodného modelu socialistickej ekonomiky. Samuel P. Huntington za príčinu tohto odklonu považuje na jednej strane skutočnosť, že prostredníctvom socialistickeho hospodárstva sa nepodarilo zabezpečiť ekonomický rast krajiny, a na strane druhej to boli nesporné hospodárske úspechy Japonska a iných ázijských krajín. / Huntington, Samuel A.: *Střet civilizací*, s. 115 / Prvým krokom malo byť vyriešenie vhodného politického nástupcu po „veľkom kormidelníkovi“. Stranicka opozícia, v ktorej bol i Teng Siao-phing, najprv musela zaútočiť na tých vodcov kultúrnej revolúcie, ktorí už nemali politickú podporu Mao Ce-tunga, najmä predovšetkým prekaziť politické ambície vdovy po Maovi a jej komplicom: skupinu nazvala „nebezpečným gangom štyroch“. Dňa 6. októbra 1976 Chua Kuo-feng a vojenský veliteľ Pekingu Wang Tung-sin nechali *Gang štyroch* zatknúť a postaviť pred súd. Verejný proces so skupinou signalizoval i pozitívnu zmenu postoja vedenia čínskych komunistov ku kultúrnym tradíciám, včítane myšlienkového dedičstva Konfucia a rehabilitovania tých politikov, ktorí boli obvinení z konfuciánskych myšlienok (napríklad Čou En-laj, Teng Siao-phing, Liu Šao-čchi a i.) Teng Siao-phing bol politicky i stranicky rehabilitovaný. Vrátil sa do politiky a v nasledujúcich politických bojoch koncom roku 1978 sa opäť dostal k moci. Dôležitým predpokladom úspešnosti hospodárskych premien bolo zbaviť politického vplyvu v komunistickej strane stúpencov po Maovi, o ktorých správne predpokladal, že budú prekážkou v jeho reformných snahách premeniť starý administratívno-direktívny hospodársky systém na systém „socialistického voľného trhu“. Takáto **zásadná premena mohla byť uskutočnená len po dosiahnutí politickej porážky stúpencov Maovho politického prístupu - maoizmu**, pretože doposiaľ všetky myšlienky o ekonomických reformách vždy narážali na odpor Mao Ce-tunga a jeho stúpencov, zdôvodňovaný obavou o „reštauráciu“ kapitalizmu. Keďže v Číne štát vždy zohrával historicky dôležitú úlohu, náprava deformácií hospodárskeho vývoja, ktoré politikou „veľkého skoku“ i kultúrnou revolúciou nadobudli také absurdnosti, ako nikde inde vo svete, viedli stranického „patriarchu“ Tenga, ako hlavného „architekta“ čínskych reforiem, k presvedčeniu, že v stratégii hospodárskych reforiem musia zohrávať rozhodujúcu úlohu jemu oddaní vodcovia komunistickej strany a štátu. Bol osobnosťou dlhodobo

mimoriadne charizmatickou, aj keď vždy bol v tieni popularity „veľkého vodcu“ Mao. Jeho moc a politický vplyv vychádzali z podpory v armáde, z využívania osobných vzťahov s veliteľmi, s ktorými prešiel „dlhý pochod“ a bojoval proti Kuomintangu, z aktívnej podpory proreformných početných straníckych kádrov. Je nepochybné, že presadenie proreformnej politiky úzko súviselo i s osobnými vzťahmi, pretože pôsobenie čínskej politickej elity nebolo v tomto období vymedzované existujúcimi straníckymi normami. *Kľúčové vládne inštitúcie, právny systém i činnosť štátnej byrokracie boli vážne narušené ekonomickým a politickým chaosom obdobia veľkého skoku a kultúrnej revolúcie, pričom účinnými formami politického pôsobenia boli politické kampane a davové násilie. Počas politického pôsobenia Mao Ce-tunga neexistovali žiadne inštitúcie s politickou participovanosťou.* / Pozri Fürst, R.: Nástup čtvrté generace čínskych komunistů, In: Mezinárodní politika, č. 1/2003, s. 24 /

Ekonomické reformy Teng Siao-phinga a úloha vytvoriť „**socialistické trhové hospodárstvo**“ sa od začiatku vyznačovali **realizmom**, pričom hneď nachádzali pochopenie medzi masami Číňanov. Už pri vyhlásení reforiem, i počas ich realizácie musel Teng čeliť útokom nielen konzervatívnej ľavice, ktorá ho považovala za „zradcu ideí komunizmu“, ale i útokom stúpcov liberálnej pravice, ktorá ho obviňovala zo zachovávania „starej politickej kontinuity“ a z používania „socialistickej rétoriky“. Hlavné ciele ekonomickej reformy Teng Siao-phing stanovil:

- *využitím skúseností iných krajín, bez ohľadu na ich politické zriadenie,*
- *rešpektovaním čínskych národných zvláštností,*
- *upevňovaním spolupráce s inými krajinami na základe nezávislosti od ich ideologickej orientácie,*
- *zachovávaním princípov nezávislosti, samostatnosti a spoliehania sa na vlastné sily*
- **vybudovať Čínu ako ekonomicky silný štát a úspešne sa rozvíjajúce čínske hospodárstvo.**

V ideovej rovine výsledkom novej politickej situácie bolo, že v rokoch 1977 – 1990 sa začalo obdobie renesancie Konfucia a jeho myšlienok, spojené s definovaním nových morálnych princípov, ktoré by vychádzali z tradičného čínskeho myslenia.

Nové čínske politické vedenie sa začalo rázne odkláňať od sovietskeho politického i ekonomického modelu. Ekonomické úspechy Japonska a ďalších krajín ázijského regiónu stavali čínskych politikov pred otázku, či prevziať západné skúsenosti a zároveň i z toho plynúce politické riziká, alebo sa stiahnuť do izolácie a hľadať novú, ázijskú cestu, ktorú úspešne využívali rýchle sa rozvíjajúce ázijské krajiny. Ako napísal Samuel P. Huntington, mnoho čínskych intelektuálov volalo po „pozápadnení“, ale „západná orientácia si však nedokázala získať podporu tých niekoľko sto ľudí, ktorí mali v Pekingu politický vplyv, ani nedokázala osloviť 800 miliónov roľníkov žijúcich na vidieku“. Pritom Huntington dodáva významnú myšlienku: celkové pozápadnenie Číny by koncom dvadsiateho storočia by nebolo o nič praktickejšie, než koncom storočia devätnásteho. / Huntington, Samuel P.: *Střet civilizací*, s. 115 / Mal tento renomovaný politológ na mysli opakovanie historického scenára v Číne – t. j. možnosť rozdelenia krajiny, pravdepodobnosť vzniku občianskej vojny, možný hospodársky úpadok a nové ľudské tragédie, ako tomu bolo v čase európskeho koloniálneho prenikania do Číny? Ak čínske reformy hodnotíme pohľadom západnej alebo európskej politickej kultúry, už na prvý pohľad bolo evidentné, že charakteristickým rysom reformnej politiky čínskeho vedenia bol od začiatku reforiem *nesúlad medzi reformami ekonomickými a politickými*, to znamená zaostávanie politických reforiem za ekonomickými reformami.

Politické vedenie Číny sa od začiatku realizácie reforiem rozhodlo pre „novú verziu starej stratégie“: pri zachovaní politických ideí čínskeho socializmu a dominancie moci komunistickej strany ako jedinej politickej moci uskutočniť zásadné hospodárske reformy smerom k liberalizácii a trhovej ekonomike, typickej pre kapitalizmus, na ich základe získať

významný podiel vo svetovej ekonomike, pritom v politickom systéme zachovať autoritárstvo, neprijat' západný model politického liberalizmu a univerzalizmu, vrátiť sa k tradičnej čínskej kultúre a civilizačným hodnotám, včítane opierania sa o prebudovaný čínsky nacionalizmus. Ako napísal Francis Fukuyama, v kontinentálnej Číne existovali vtedy vhodné predpoklady pre takéto riešenie. Prejavovali sa:

a/ Maov ekonomický i politický totalitarizmus síce zlyhal, ale centrálné plánovanie v Číne ani počas vlády Mao Ce-tunga nenadobudlo zďaleka také rozmery, ako napríklad v Sovietskom zväze, a skoro štvrtina ekonomiky bola mimo dosahu centrálného plánovania,

b/ v tradíciách Číny existovali návyky podnikavosti, udržiavané i v 50-tých rokoch počas prvej fázy vlády komunistickej strany a obnovy krajiny.

/ Fukuyama, F.: c. d., s. 51 /

* * *

Pri skúmaní príčin realizovania hospodárskych reforiem v kontinentálnej Číne významný tchaj-wanský ekonóm Jü Cung-sien, prezident Chung-Hua Institution for Economic Research poukazuje na dva hlavné dôvody: vonkajší a vnútorný vplyv.

Vonkajší vplyv hospodárskych reforiem v Číne bol vyvolaný nespornými ekonomickými úspechmi Tchaj-wanu, ktorý v roku 1950, v čase územného a politického oddelenia sa, bol na približne rovnakej ekonomickej úrovni s kontinentálnou Čínou. Od roku 1950 do roku 1980 bol priemerný ročný rast jeho hrubého národného produktu 9,22%, to znamená najvyšší na svete. Pritom rýchly ekonomický vývoj nevytváral priepastnú nerovnosť. V roku 1980 dosiahol hrubý národný produkt Tchaj-wanu na jedného obyvateľa 2 344 USD (v roku 2004 už bol približne 10 tisíc USD – pozn. autora), nezamestnanosť klesla z 4,36% v roku 1952 na 1,23% v roku 1980.

/ Údaje podľa Jü Cung-sien: Hospodársky vývoj Tchaj-wanu a jeho hospodárske vzťahy s kontinentálnou Čínou, in: Mezinárodní politika, roč. XVII, 1993, č.11/12, s. 25 / Podobné výsledky dosahovalo Japonsko, Južná Kórea, Singapur. Takýto ekonomický vývoj musel mať odozvu v kontinentálnej Číne.

Vnútorný vplyv podľa Jü Cung-siena vzhádzal z vnútorného krízového vývoja v Číne. Vodcovia v Pekingu si uvedomili, že ekonomická situácia po doterajších Maových ekonomických „pokusoch“ je na pokraji zrútenia sa, čo môže viesť k nebezpečnému ohrozeniu moci. Pod vplyvom hospodárskeho vývoja vo svete vláda musela sa rozhodnúť pre uskutočnenie hospodárskych reforiem.

* * *

Preto keď v roku 1978 sa otvorili zásluhou ekonomických reforiem Teng Siao-phinga možnosti hospodárskeho podnikania, Číňania dokázali rýchlo využiť novú situáciu, ktorú im vytvorila ekonomická liberalizácia. Ako postrehol Francis Fukuyama, Teng Siao-phing na jednej strane sa oficiálne pridŕžoval ideológie marxizmu-leninizmu a vyzdvihoval zásluhy veľkého predsedu Mao, na druhej strane úspešne obnovil existenciu súkromného vlastníctva a otvoril krajinu pre globálnu kapitalistickú ekonomiku. Fukuyama vyjadril politologický záver konštatujúc, že „zahájenie hospodárskych reforiem bolo od komunistického vedenia včasným a prezieravým uznaním neúspechu socialistického centrálného plánovania“, pričom „čínske vedenie pochopilo, že si môže zaručiť legitimitu skôr prijatím aktívnej úlohy v modernizácii a reformách krajiny než tvrdošijnou obranou ortodoxných marxistických názorov“. / Fukuyama, F.: c. d., s. 51 / Ak Mao Ce-tung, ktorý sa obával vplyvu technickej inteligencie, považujúc ju za nositeľov „buržoáznych názorov“, posielal v období tzv. Veľkého skoku i kultúrnej proletárskej revolúcie inžinierov a vedcov na zber poľnohospodárskych plodín a podobné úmorné práce, pričom ich miesta obsadzoval politicky preverenými ideológmi, Teng Siao-phing ako jeden zo svojich prvých krokov po príchode k moci v druhej polovici 70-tych rokov obnovil spoločenskú prestíž, úlohu a dôstojnosť technickej inteligencie. Zabezpečil jej ochranu pred svojvôľou ideológov a straníckych

politikov. Technická inteligencia, najmä jej elity, nadobudli v Tengovej Číne značnú slobodu myslenia. Hoci sa naplnili Maove obavy, že technická inteligencia sa stane hlavným nositeľom „buržoázneho liberalizmu“ a postaví sa proti politickým záujmom komunistickej strany, v realizovaní Tengových hospodárskych reforiem a následnom pozitívnom hospodárskom rozvoji Číny zohrala kľúčovú úlohu.

Čínska hospodárska reforma už od svojho začiatku mala dlhodobý charakter. Predpokladá sa, že bude prebiehať ešte dvadsať rokov. Historicky je možné ju rozdeliť do dvoch období:

1. **Prvé obdobie** (od 1978 do 1989) : *postupná premena starého ekonomického systému a začiatok vytvorenia voľného trhu a zmeny vlastníckych vzťahov.*
2. **Druhé obdobie** (od roku 1992 doteraz) : *dokončenie reformy štátneho sektora ekonomiky, vytvorenie technologicky modernej ekonomiky.*

Medzi nimi bolo tzv. *prechodné obdobie* (1989 – 1992), ktoré sa vyznačovalo pokusmi zastaviť proces ekonomických reforiem, vrátiť sa k centrálnej ekonomike z obdobia Maovho čínskeho socializmu.

Prvé obdobie hospodárskych reforiem

Nová sociálno-ekonomická stratégia smerovala k prekonávaniu rozširujúcej sa krízovej ekonomickej situácie, mala zabezpečiť urýchlený a vyvážený rast ekonomiky a zabezpečiť zvýšenie životnej úrovne obyvateľov. To bolo možné dosiahnuť, ako základný princíp, širokým uplatnením trhových vzťahov, legalizovaním rôznych foriem vlastníctva a hospodárenia, zavrnutím výlučnosti plánovaného rozvoja a centralizovaného, autoritatívneho riadenia výroby. V podstate bola legalizovaná cesta k **otvorenej ekonomike**. Významným charakteristickým znakom reforiem bola postupná ekonomická decentralizácia, postupné odstraňovanie politického a administratívneho nátlaku na výrobu, rozšírenie hospodárskej samostatnosti podnikov i jednotlivých regiónov, rozvíjaním možností vytvárania individuálneho podnikania a vytvárania malých výrobných podnikov postupne aktivizovať a rozširovať trhové vzťahy a tak zužovať ekonomický priestor pre direktívne plánovanie a administratívne zásahy do výroby i odmeňovania. Základným smerom riadenia hospodárskeho mechanizmu bola postupná **decentralizácia** výroby i riadenia, čiže „*delegovanie práv smerom dole*“, k rozšíreniu hospodárskej samostatnosti v základných výrobných jednotkách, bez zásadných zmien v systéme vlastníckych vzťahov. Tengova hospodárska reforma bola prezentovaná ako alternatíva k doposiaľ existujúcemu systému ekonomického plánovania, k doterajším sociálnym experimentom Maovho „kasárenského komunizmu“. Tengova reforma od svojho začiatku nadobudla charakter širokého sociálno-ekonomického experimentu, zameraného na modernizáciu hospodárstva a prispôbenia hospodárskeho mechanizmu požiadavkám vedecko-technickej revolúcie.

Toto všeobecné smerovanie určovalo, že jedným zo základných predpokladov obnovy a rozvoja čínskej ekonomiky bola realizácia úloh pod heslom spomínaných **Štyroch modernizácií**:

- a/ *poľnohospodárstvo,*
- b/ *priemysel,*
- c/ *veda a technika,*
- d/ *obrana*

V prvom rade bolo potrebné zotaviť čínsku spoločnosť z politickej krízy z ostatných rokov obdobia Maovho života, politicky sa vyrovnáť s minulosťou napravením krívd a uskutočniť politické rehabilitácie postihnutých osôb i celých vrstiev čínskej spoločnosti. Základným problémom nového politického vedenia komunistickej strany bolo **obnoviť jej nárok na legitimitu moci**, čo si vyžadovalo kritické zhodnotenie doterajšieho vývoja v krajine, ale aj dodržiavanie kolektívneho vedenia v komunistickej strane. V jej štruktúrach najvyššiu politickú autoritu mal Teng Siao-phing, ako hlavný veliteľ armády a predseda

Ústrednej vojenskej komisie. V štátnej správe si však po roku 1978 ponechal funkciu námestníka predsedu vlády. **Nenárokoval si na najvyšší stranícky post. Na rozhodujúce politické pozície v strane i v štáte dosadzoval svojich stúpcov a po doterajších negatívnych skúsenostiach o politickej línii komunistickej strany a o ekonomickej stratégii štátu rozhodoval z úzadia.** Pričinil sa o to, že doterajší neustály vyhrotený **triedny boj ustúpil hospodárskym reformám, ktoré považoval za nevyhnutnú podmienku ekonomického rozvoja.** Maoistické heslá o „politike ako vedúcej sile“ alebo „najprv červený, potom odborník“, nahradil pôvodným straníckym heslom „**pravdu hľadať na základe faktov**“. Jeho slogan, že „**nie je dôležité, či je mačka čierna alebo biela, hlavne, že dobre chytá myši**“ sa stal svetovo známym. Teng predovšetkým musel pred čínskym ľudom obhájiť svoje právo a právo komunistickej strany i naďalej vládnuť. Urobil to tým, že priznal svoje politické chyby i chyby komunistickej strany. On i komunistická strana sa nemohli sa však vyhnúť hodnoteniu Mao Ce-tunga. Vedenie komunistickej strany rozhodlo, že k politickému hodnoteniu Maovej osoby je treba pristúpiť veľmi obozretne, pretože jednostranným odsúdením a zavrnutím celého učenia a politickej činnosti Mao Ce-tunga by sa mohla podkopať i politická moc komunistickej strany a vzniklo by nové politické napätie a politické boje. Našlo sa pragmatické riešenie, podľa ktorého všetka politická činnosť Mao Ce-tunga, spojená s jeho životom, bola rozdelená na jeho **dobré - počiatočné obdobie** a **zlé - záverečné obdobie**, teda podobne, ako Mao predtým hodnotil Stalina. V percentuálnom vyjadrení to znamenalo, že činnosť Mao bola zo 70 % dobrá, v prospech Číny, a z 30 % zlá, škodiaca Číne, najmä kultúrna revolúcia, ktorá bola vyhlásená za **všobecnú pohromu**. Politická chytosť takéhoto hodnotenia spočívala v tom, že Maove idey z ranného politického boja boli dobré a sú teda i naďalej akceptovateľné pre budúcnosť Číny. Hlavný pilier komunizmu v Číne ostal tak zachovaný. To umožňovalo Tengovi na jednej strane predstieraním dodržiavania politickej kontinuity k Maovi a čínskemu socializmu odraziť kritiku konzervatívnych politických síl, na druhej strane mu to dávalo možnosti **vyhnúť sa bezprostredným politickým zmenám** v krajine, ktoré by mohli definovaný proces hospodárskych reforiem ohroziť alebo znemožniť. Aby znemožnil cestu reforme politického systému, v marci 1979 vyhlásil **štyri základné politické princípy**, ktorých sa Čína musí držať:

1. *Socialistickej cesty.*
2. *Diktatúry proletariátu.*
3. *Vedúcej úlohy komunistickej strany.*
4. *Marxizmu – leninizmu a Mao Ce-tungovho učenia..*
/ Podľa Fairbank, John, K.: c. d., s. 450 /

Spomínané štyri modernizácie sa mali realizovať na tomto politickom základe. Ani jedna z nich vtedy nesmerovala k reforme politického systému. Teng vedel, že milióny Číňanov očakávajú nápravu chýb a spravodlivosť. Medzi politicky postihnutými v čase kultúrnej revolúcie boli i početní členovia a kádre komunistickej strany. Preto v súlade s ich nádejami svoju politickú ofenzívu začal na oficiálnej straníckej pôde. V marci 1978 bola prijatá nová Ústava, ktorá znamenala určitý, i keď obmedzený pokrok v porovnaní s obdobím neobmedzenej vlády Mao Ce-tunga. Predtým všemocná štátna bezpečnosť strácala svoj bývalý vplyv. / Pozri Domenach, J. L.: c. d., s. 335 / Teng Siao-phing sa pričinil, že bol prijatý rozsiahly päťročný program nápravy chýb a politických rehabilitácií, počnúc politickou rehabilitáciou Liou Šao-čchiho, Pen Te-chuaja a iných vodcov čínskej komunistickej strany, nespravodlivo odsúdených v čase kultúrnej revolúcie. Teng Siao-phing si politickou rehabilitáciou tzv. „pravičiarov“ a „protisocialistických živlov“, miliónov nespravodlivo odsúdených kádrov, preskúmaním a nápravou krívd, spáchanými na spoločenských skupinách, včítane početnej skupiny bohatých roľníkov – statkárov postupne upevňoval svoju politickú pozíciu. Spolu sa politické rehabilitácie dotýkali približne 100

miliónov ľudí. Uskutočnenie rehabilitácií bolo dôležitým východiskom k realizácii hospodárskych reforiem.

Jeho poznatky, že čínska ekonomika sa môže rozvíjať len „*otvorením sa svetu*“ (Tengov výrok: „*Žiadna krajina na svete, bez ohľadu na jej politický systém, sa nikdy nemodernizovala politikou zatvorených dverí*“), ukazovali, že predpokladom úspešnosti Štyroch modernizácií je získavanie zahraničných investícií a nových technológií. Jeho reformistickej politike významne napomáhala normalizácia čínsko – amerických vzťahov, začatá ešte v roku 1972, v období vlády Mao Ce-tunga. Teng pokračoval v rozvíjaní týchto vzťahov a v januári 1979 uskutočnil cestu do USA. Čoskoro po podpísaní medzištátnych dohôd študovalo v USA viac ako 10 tisíc čínskych študentov a do Číny začali prichádzať početní americkí turisti. Pod jeho dohľadom bol v čínskej komunistickej strane vyhlásený „ozdravný“ proces. V osemdesiatych rokoch značná časť starých straníckych kádrov odišla „do výslužby“ a do riadiacich orgánov strany, včítane stáleho výboru Politického byra, prichádzali mladí a vysokoškolsky vzdelaní ľudia. V straníckej personálnej politike Teng zaviedol novú politickú kultúru, odlišnú od obdobia Mao Ce-tunga: jeho zásluhou bol prijatý spôsob, ako obmedzovať vnútrostranícke konflikty – politické čistky, známe za Maových čias, boli nahradzované umiernenějšími metódami odstraňovania „nežiaducich“ politických protivníkov: do politických funkcií boli dosadzovaní stranícki funkcionári nižšieho veku, naklonení Tengovmu reformnému programu. V roku 1982 bol stanovený vekový limit pre členov vlády a provinčných straníckych tajomníkov na 65 rokov, ich zástupcov na 60 rokov, pričom zároveň bola stanovená hranica po sebe idúcich dvoch funkčných období. Samozrejme, pre Tengových stúpcov reforiem sa vždy našla zdôvodnená výnimka. Straníckych „vyslúžilcov“, ktorí zastávali konzervatívne a protireformné názory a ktorí vyvíjali frakčnú stranícku činnosť, odstránil z aktívnej politiky ich „odložením“ do novovytvorenej Ústrednej poradnej komisie, zvláštneho poradného zboru bez reálnych právomocí, ktorému osobne predsedal, aby ho mal pod kontrolou, pričom všetkým ponechal dôstojné spoločenské postavenie a patričné finančné ohodnotenie. Teng sa politicky držal zdanlivo v ústraní, nenárokoval si na najvyššiu stranícku a politickú funkciu. Svojich straníckych nástupcov riadil z úzadia, ale mal rozhodujúci politický vplyv. K moci prichádza **druhá generácia čínskych komunistických vodcov, vedená Teng Siao-phingom**: v roku 1980 sa generálnym tajomníkom stany stal Tengov odchovanec **Chu Jao-pang**; v tom istom roku predsedom vlády a členom stáleho výboru Politického byra sa stal **Čao C'-jang**. Obaja, spolu s Tengom, tvorili nový „vládnuci triumvirát“. Pokračoval proces zvyšovania vzdelanosti v strane i v štátnom aparáte. V roku 1984 už polovica straníckych a ¾ vyšších štátnych funkcionárov mali vysokoškolské vzdelanie. Podstatná veková redukcia straníckych kádrov bola dokončená na 12. zjazde komunistickej strany v roku 1982, kde do vedúcich orgánov strany bolo delegovaných 50 % členov a bol urobený podstatný krok v zmene straníckej štruktúry. **Do politiky tak prichádzali nové tváre a s nimi nová politická kultúra**. Armáda stratila prominentné postavenie v rámci ústredných orgánov komunistickej strany a v zásade sa už vyhýbala zasahovaniu do politiky. Teng Siao-phing a vytvorený politický triumvirát „ozdravným“ procesom v komunistickej strane a definovaním základných politických zásad vytvorili základňu pre uskutočnenie Štyroch princípov modernizácie a následný proces hospodárskej reformy.

Pretože väčšina obyvateľov Číny vtedy žila (a je tom tak i dodnes) na vidieku, mimoriadnu dôležitosť nadobudla realizácia *poľnohospodárskej reformy*. Dotýkala sa až 80% obyvateľov krajiny. Jej cieľom bolo zvýšiť poľnohospodársku výrobu a zlepšiť ekonomické postavenie a život roľníkov. To bolo možné len dosiahnutím ich materiálnej zainteresovanosti na výrobe a rozpustením Maom vytvorených „poľnohospodárskych výrobných komún“. Plánované reformy v **poľnohospodárstve**, prebiehajúce od roku 1978, sa zakladali na poznaní, že *Maovo riadenie vidieckych hospodárstiev bolo chybné, najmä v motivácii*

roľníkov a neefektívnym apelovaním na ich uvedomelosť . Pretože poľnohospodárski výrobcovia všade na svete, i v Číne, sú citliví na výrobné stimuly, základom novej stratégie bolo prijatie **systemu výrobnjej zodpovednosti** a zavedenie tzv. čiastočných trhových vzťahov medzi štátom a roľníkmi. Jeho rôzne varianty, najprv odskúšané pod vedením Čao C'-janga v provincii S'-čuan, boli založené na kontraktach a zmluvných záväzkoch medzi roľníkmi, výrobným družstvom a štátom.

Namiesto maoistického zdôrazňovania morálnych stimulov systém pao-kan dával dôraz na princíp osobných a materiálnych záujmov, zainteresovanosti roľníka a roľníckej rodiny na zisku. Na vidieku vznikali tzv. čiastočné trhové vzťahy. Milióny roľníckych domácností sa v skutočnosti stali podnikateľmi, ktorí začali poskytovať aj rôzne služby, predtým organizované štátom. Systém sa osvedčil, pretože roľnícka komunita i roľnícke domácnosti sa snažili dosahovať čo najvyššie výnosy a z toho plynúce príjmy. Čoskoro sa rozšíril sa po celej krajine a jeho prínos sa prejavil veľmi rýchlo. Výsledkom jeho pôsobenia bol významný, až 2,5 násobný rast výroby na vidieku. Motivácia založená na osobnom zisku viedla k rozširovaniu vidieckej poľnohospodárskej výroby, lepšiemu zásobovaniu trhov v mestách a k vytváraniu nových pracovných príležitostí. Systém kontraktov bol jasným a pre roľníka zrozumiteľným prejavom štátu úspešne organizovať roľníkov do nového spôsobu výroby, zvyšovať produkciu a posilňovať pozície štátu na vidieku, pričom tieto výsledky sa dosiahli bez uskutočnenia zásadných zmien v tradičnom vzťahu k pôde. Bol nesporným úspechom Tengových reforiem a jeho novej politiky.

Reformy v oblasti **priemyslu** mali za cieľ dosiahnuť zvrat v efektívnosti hospodárskej politiky štátu. To bolo možné dosiahnuť iba získaním nových technológií, ktoré mohla zabezpečiť len politika otvorenia sa voči svetu. Preto Čína zavrhol bezmyšlienkovité preberanie sovietskeho vzoru a vytýčila ciele tzv. **druhej industrializácie**. Čínske priemyselné zariadenia boli vtedy zastaralé. Preto základnou úlohou bol rast priemyselnej produkcie na základe nových technológií a následný export čínskeho tovaru. V stratégii hospodárskeho plánovania sa dával dôraz na výrobu spotrebného tovaru. Zahraničné investície sa dávali predovšetkým do rozvoja spotrebného priemyslu. Bol utlmovaný ťažký priemysel, náročný na energetické zdroje. Prijatý nový systém zodpovednosti poskytoval väčšie kompetencie riadiacim kádom podnikov a odstránilo sa politické zasahovanie straníckych výborov. Štátne podniky namiesto odvodu všetkých ziskov museli teraz zaplatiť štátu daň, ale zvyšok finančných prostriedkov mohli investovať do strojového vybavenia a na starostlivosť o zamestnancov. To umožnilo priemyselným podnikom postupne sa ekonomicky zotaviť a hospodársky sa rozvíjať. Miestne orgány správy si mohli ponechať časť príjmov z výroby, preto boli ekonomicky motivované rozvojom výrobných podnikov. Reforma otvárala možnosti pre širokú hospodársku decentralizáciu a dávala nové impulzy pre miestne iniciatívy. Výrobné i stavebné podniky sa museli o objednávky uchádzať formou verejnej súťaže. Vzniknutý trhový mechanizmus a vzájomná konkurencia viedli k rozvoju ľahkého priemyslu, ale i k problémom s nedostatkom základných surovín a energie. Teng svojimi hospodárskymi reformami poskytol významný priestor i súkromnému podnikaniu.

Rozvoj výroby a trhu vyvolal nevyhnutnosť organizovať úverovú politiku a decentralizáciu bankového systému. Hlavným tvorcom fiskálnej politiky sa stala Čínska národná banka, ktorá mala dozor nad početnými vzniknutými špecializovanými bankami, ktoré poskytovaním pôžičiek napomáhali rozvoju výroby a podnikania, finančne zabezpečovali technickú modernizáciu tovární, a to aj vydávaním akcií. Celý proces bol zavŕšený vznikom burzy, podľa príkladu ostatných ekonomicky vyspelých krajín. Čínska vláda odmietala zasahovanie „expertov“ Medzinárodného menového fondu a Svetovej banky do svojej finančnej politiky.

Aby sa zabezpečil efektívny proces získavania investícií, boli zriadené tri zvláštne ekonomické zóny. Z nich je treba spomenúť oblasť Šen-čen, ktorá sa nachádzala hneď vedľa Hongkongu. V nej mohli zahraničné firmy budovať svoje podniky a uskutočňovať svoje aktivity v podmienkach medzinárodného štandardu. V oblasti Kuang-tung, spolupracujúcej s Hongkongom, boli prijaté opatrenia, ktoré provincii poskytovali viac nezávislosti pre vlastné potreby a kuangtungské pobočky čínskych obchodných organizácií mali úplnú nezávislosť v obchode s touto vtedy ešte britskou kolóniou, pričom štátu odvádzali formou daní len pevne stanovenú sumu. Na východnom pobreží Číny bolo do roku 1982 otvorených 14 prístavov najmä pre zahraničný obchod a investície. Výsledkom tejto ústretovej politiky bol vznik a úspešný rozvoj stoviek spoločných podnikov so zahraničnými investormi.

V roku 1982 bola prijatá nová čínska ústava, obnovená činnosť ministerstva spravodlivosti, vznikali sudy a prokuratúra. Prijatím volebného zákona v roku 1979 oživil sa systém miestnych volieb. O dôveru voličov, samozrejme pod dohľadom komunistickej strany, sa uchádzalo viac kandidátov, než mohlo byť zvolených, takže sa začal robiť **volebný výber**. Napríklad v roku 1981 volebné účasť dosiahla 96 %. Mohlo by to znamenať, že politický režim Teng Siao-phinga úspešne vychovával občanov nielen vo volebnej disciplíne, ale dokázal ich presvedčiť, ako voliť.

Po desiatich rokoch sa prejavovali pozitívne výsledky dualistického hospodárskeho mechanizmu a kvázi trhového systému, ktorý bol považovaný za hospodársky pluralizmus svojho druhu. Jedným z hlavných výsledkov ekonomickej reformy prvého obdobia bola reforma štátneho hospodárskeho sektoru. Od roku 1987 štátne podniky prešli na systém vlastnej hospodárskej zodpovednosti, čo znamenalo koniec ich saturovania štátnymi dotáciami. Znížil sa vplyv direktívneho štátneho plánovania a štátom usmerňovaného rozdeľovania surovín. Výrobné podniky boli stále viac spojené na trh, na tvorbu odpovedajúceho zisku a preto museli sa snažiť o svoju ekonomickú efektívnosť. Výroba bola usmerňovaná už z dvoch „centier“: zo strany administratívnych orgánov štátu, ale i zo strany trhu, odkiaľ na ňu pôsobili čisto ekonomické stimuly: dopyt, ponuka, trhovú cenu.

Hoci čínska ekonomika dosahovala v celkových číslach rýchle tempo ekonomického rastu, hospodárska reforma *neprebíhala bez problémov a ťažkostí*. Vážne zaostávajúca intenzifikácia výroby spôsobovala stagnáciu, ba aj zníženie kvality výrobkov a viedla k rôznym ekonomickým disproporciám medzi regiónmi a prímorskými oblasťami. Od roku 1986 sa začali ozývať kritické hlasy proti rastúcej inflácii, ktorá spôsobila, že v roku 1988 sa oslabila domáca mena – *juan*. Rast cien prevyšoval rast miezd. Vo vznikajúcom „boji o suroviny“ rástla korupcia, ktorá sa stávala všeobecným sprievodným javom hospodárskych reforiem v Číne. Vedenie komunistickej strany sa preto v septembri 1988 zaoberalo otázkou ozdravenia ekonomického prostredia a nastolenie zákonnosti v hospodárskych vzťahoch.

Vyostrenie sociálnych problémov v prvom období reforiem viedlo k politickému napätiu a diskusiám o ich ďalšom smerovaní a o cestách ich realizovania. V politických diskusiách sa vytvorili dve proti sebe stojace skupiny: **radikálni reformátori** a **konzervatívci**, poväčšine maoistického smerovania.

Radikálni (extrémni) *reformátori*, t. j. *neoliberáli* žiadali, aby ekonomické reformy sa realizovali smerom k bezbrehému **hospodárskemu liberalizmu** a **zásadám ekonomickej demokracie**: predovšetkým - aby ekonomická reforma vytvorila súkromno vlastnícke vzťahy, bola na nich založená a riadila sa hlavne podľa vlády trhu (zásada, že trh vyrieši všetko). Snažili sa o liberálnu prokapitalistickú ekonomickú reformu amerického typu. V politickej oblasti žiadali **realizovanie politického liberalizmu**, to znamená politickej demokracie západného, najmä amerického typu, so zodpovedajúcimi zmenami v politickom i hospodárskom systéme štátu. Odmietali nielen reformu Maových utopických sociálnych experimentov, ale i Tengovu reformu socializmu ako spoločenského systému. Sociálnou základňou, o ktorú sa opierali, bola rodiaca sa vrstva súkromných podnikateľov, radikálni

študenti, najmä z univerzity v Pekingu, časť technickej i humanitnej inteligencie, ktorá vyštudovala v USA a na univerzitách Západu a ktorá pôsobila ako „mozgový trust“ vtedajšieho (od roku 1988) generálneho tajomníka ÚV KS Číny Čao C'-janga a ovplyvňovala jeho rozhodovania.

Extrémizmus radikálneho liberalizmu politicky vyvažoval druhý extrémny smer - *konzervatívci*. Boli prívržencami marxistického socializmu, dedičia a pokračovatelia učenia Mao Ce-tunga. V hospodárskej reforme a snahách radikálov videli obnovu kapitalizmu. Politicky boli zoskupení okolo konzervatívneho predsedu vlády Li Phenga a opierali sa o skostnatenú časť stranického a štátneho aparátu najmä na nižších stupňoch riadenia.

Medzi oboma extrémnymi smermi sa nachádzala skupina *umiernených reformátorov*, zoskupených okolo stranického patriarchu Teng Siao-phinga. Za cieľ si stanovil *vytvoriť ekonomické trhové vzťahy, ale zároveň rešpektovať princípy sociálnej spravodlivosti*. Uznávali nutnosť vytvoriť trhové hospodárstvo, tovarovo-peňažné vzťahy, pôsobenie konkurencie, materiálnu stimuláciu pracovnej činnosti, podnikateľskú iniciatívu, zvýšenie efektívnosti výroby, oslabenie štátneho paternalizmu, decentralizáciu rozhodovania, posilnenie rozhodovacích práv regiónov. Podľa nich reformy mali zabezpečiť sociálnu stabilitu, rast životnej úrovne všetkých vrstiev obyvateľov, umožniť im prístup k „vymoženostiam civilizácie“, následná postupná demokratizácia spoločnosti, ale so zachovaním rozhodujúcej politickej a ekonomickej úlohy štátu a komunistickej strany ako riadiacej politickej sily. Konečným výsledkom reforiem mala byť ekonomicky prosperujúca Čína s významným medzinárodným vplyvom. Svoju teóriu nazývali „*socializmus s čínskymi špecifikami*“.

Rozvoj demokratického hnutia a udalosti na námestí Tchien-an-men

V podstate úspešný hospodársky rozvoj postupne viedol k vytvoreniu rozsiahleho súkromného sektoru a vzniku zárodkov občianskej spoločnosti, ktoré mali formu obchodných organizácií, podnikateľov a ich združení, rôznych neformálnych spoločenstiev. Tým sa začala obnovovať atmosféra relatívnej slobody, ktorá však nebola slobodou politickou. Francis Fukuyama, majúci na mysli čínsku realitu, sa domnieva, že totalitný štát, umožňujúci ekonomické slobody, strácal postupne svoj totalitný charakter. / Fukuyama, F.: c. d., s. 51 / Hospodársky rozvoj v osemdesiatych rokoch, viditeľný úspech Tengových reforiem a Štyroch modernizácií u radikálneho krídla reformátorov nastoloval otázku potreby realizácie politických reforiem, nazvanú **piatou reformou** - *reformou politického systému*, (t. j. postupného prenesenia moci zo strany štátu na občiansku spoločnosť). Dosiagnúť politickú legitimitu v tejto oblasti v Číne sa nezdalo jednoduchou záležitosťou.

Dôsledkom ekonomickej modernizácie bolo otvorenie sa čínskej spoločnosti zahraničným vplyvom. Najmä vo veľkých čínskych mestách a ekonomicky rozvinutých oblastiach vznikali bohatšie a vzdelanejšie vrstvy domácej elity, ktorá mala kozmopolitický charakter a de facto vytvárala strednú triedu. Početní študenti z týchto vrstiev získavali svoje vzdelanie na univerzitách Západu a zoznamovali sa tak s politickým myslením, rozdielnym od prostredia Číny. Preto niektorí disidenti a časť čínskej vysokoškolskej inteligencie, ktorá bola po kultúrnej revolúcii rehabilitovaná, na plagátoch *ta-c'-pao* (*noviny na múre demokracie, písané veľkými písmenami*) a vo vysokoškolskom prostredí najmä v Pekingu stále viac aktualizovali otázku *piatej modernizácie*, t. j. politických reforiem a vytvorenia demokracie západného typu podľa teórií univerzalizmu. Štyri základné princípy, sformulované Teng Siao-phingom v roku 1979 ako prostriedok na zabezpečenie permanentnej kontroly komunistickej strany, sa v čase Gorbačovskej politiky liberalizmu pred rokom 1989 zdali mnohým západným politológom už politicky prekonané. Preto západné krajiny, najmä USA, orientovali čínskych odporcov komunistického režimu na uskutočnenie demokratických premien.

* * *

Forma *ta-c'-pao*, nástenných nápisov, novín sa objavila v Pekingu od roku 1978. Boli oficiálne povolené zákonom, ako prejav verejnej mienky. Ich úlohou bolo verejne diskutovať o politike. Denne sa na *múre demokracie* objavovali rôzne plagáty od najrôznejších autorov, i z akademických kruhov. Zahranície tieto prejavy interpretovalo ako prejav nespokojnosti s politikou komunistickej strany. V októbri 1979 bol odsúdený čínsky disident *Wej Ťing-šeng*, obhajujúci tzv. piatu modernizáciu. Múr demokracie bol neskôr zrušený.

* * *

Rast vplyvu disidentského hnutia, jeho vplyv medzi časťou vysokoškolských študentov a akademického prostredia ukazovali, že časť čínskych intelektuálov sa pod vplyvom západného liberalizmu odcudzila komunistickej strane. Čínski intelektuáli, žijúci už v období globalizujúceho sa sveta a úloh druhej industrializácie, sa domnievali, že ďalší spoločenský rozvoj v krajine vyžaduje demokratické zmeny, to znamená, že aplikácia marxizmu a diktatúra proletariátu ako prostriedky politickej moci, i naďalej zdôrazňované Teng Siao-phingom, sú už historicky i ideologicky prekonané a nestačia na riešenie súčasných problémov. Medzi početnými liberálnymi skupinami čínskych intelektuálov, časťou študentov univerzít, včítane technických smerov, ktorí mali tvoriť budúcu elitu, a medzi vedením komunistickej strany a autokraciou štátu prichádzalo postupne k rozdielnym názorom v pohľade na otázky demokracie. Práve študenti z rodín kozmopolitickej elity konštatovali, že reformy síce prinášajú ekonomickú voľnosť, ale nezabezpečujú také politické slobody, aké boli vo vyspelých krajinách Západu. Preto od apríla 1989 začali sa organizovať. Politickou rozbuškou v napätej situácii bola smrť bývalého generálneho tajomníka ÚV KS Číny Chu Jao-panga, ktorý bol známym zástancom reformného a liberalizačného kurzu čínskej politiky.

Povzbudzovaní liberálnymi postojmi generálneho tajomníka komunistickej strany *Čao C'-janga* pekingskí študenti začali sa schádzať na pekingskom námestí *Tchien-an-men*. Ich vyhlásenia sa zaoberali abstraktnými problémami: demokracia, sloboda, morálka, voľnosť, vystupovali proti korupcii, protekciám, horlili za národnú hrdosť a proti zasahovaniu zo strany cudziny do záležitostí Číny. Nepredložili žiadne konkrétne požiadavky a chýbala im intelektuálna autorita. Skandovanými heslami, pochodmi a vystúpeniami pred početným publikom vyjadrovali kolektívnu solidaritu, zároveň však vyjadrovali lojalitu k režimu. Ich snahou bolo odstrániť nedostatky a vylepšiť existujúci politický systém. Na začiatku protestov nijako nespochybňovali autoritu úradov a tlmočili im svoje požiadavky. Nemali jasno v otázke, aká forma zastupiteľskej demokracie by sa mala vytvoriť. Chceli, aby oficiálne miesta brali ich názory vážne, domnievajúc sa, že predstavitelia strany i štátu nerešpektujú ich názory. Chceli sa stretnúť s Teng Siao-phingom, Čao C'-jangom a inými vysokými straníckymi a štátnymi predstaviteľmi. Žiadali, aby účasť študentov v politike bola ponímaná ako politické partnerstvo a aby bola dlhodobou inštitucionalizovaná.

Dňa 18. mája prišiel medzi študentov Čao C'-jang a vyzval skupinu študentov, aby ukončili hladovku. Pretože protestné akcie študentov pokračovali i naďalej a ich vplyv sa rozširoval do iných čínskych miest (*olej do ohňa prilial M. Gorbačov svojou májovou návštevou Číny*), oficiálne miesta považovali protesty študentov za „kontrarevolučnú rebéliu“. Vedenie komunistickej strany a štátu sa muselo rýchlo rozhodnúť, pretože moc v štáte bola vážne ohrozená. Bolo prijaté rozhodnutie v zmysle zásady : *bud' oni, alebo my*. Od 20. mája 1989, po politickom odstránení Čao C'-janga z vedúcej straníckej funkcie, bol prijatý zákon o výnimočnom stave. Ukázalo sa, že jednotky bezpečnosti nie sú schopné získať kontrolu nad situáciou. Teng Siao-phing sa obával o rozpad krajiny, jej politického systému a možné následky. Obavy v ňom potvrdzoval i obraz postupného vnútorného rozkladu Sovietskeho zväzu a možnosť podobného vývoja v Číne. Bolo viac vážnych dôvodov, prečo Teng Siao-

phing sa pridal na stranu konzervatívcoov a rozhodol sa obrátiť na niektoré vojenské jednotky. Predseda vlády Li Pcheng za politickej podpory Teng Siao-phinga nariadil armáde násilím ukončiť študentské protesty. Obsadenie námestia Tchien-an-men a priľahlých priestorov vláda považovala za vojenskú operáciu a vojnový akt. Zorganizovala vojenských veliteľov, boli určené spoľahlivé vojenské jednotky, ktoré mali námestie a priľahlé priestory vojensky obsadiť a vyčistiť ho od vzbúrených študentov. V dňoch 3. a 4. júna čínske vojenské jednotky, vyzbrojené tankami, demonštrácie násilne potlačili. V dôsledku krvavých stretov zahynulo viac než 700 študentov. Najväčšie straty na ľudských životoch boli v okolitých uliciach. V Šanghaji, kde politickú zodpovednosť mal vtedy Ťiang Ce-min, ku násilným udalostiam nedošlo. Podobne ani v iných veľkých mestách Číny, okrem Čcheng-tu, hlavného mesta provincie S'-čchuan. Čínsky vidiek protesty študentov v Pekingu v podstate aktívne nepodporoval a ostal politicky pasívny. Mnoho študentov bolo uväznených, ba dokonca i odsúdených na smrť.

Navonok sa mohlo zdať, že študentské protesty boli viac nátlakovými akciami na podporu liberálneho Čao C'-janga proti konzervatívneho Li Phengovi v mocenskom boji o politické vodcovstvo v krajine po Teng Siao-phingovi, pretože Čao-C'-jang bol stúpencom politických reforiem a sympatie študentov boli nepochybne na jeho strane. Francis Fukuyama priznal, že protesty študentov mohli byť „výsledkom politickej manipulácie zhora“, pričom podľa neho to neznamenal, že „nevyjadrovali zásadnú nespokojnosť čínskej spoločnosti s existujúcim politickým systémom“. / Fu-kuyama, F.: c. d., s. 51 – 52 / Dodajme, že menšej časti spoločnosti, pretože 80 % obyvateľov vidieka neprejavilo politickým protestom študentov aktívnu podporu.

Použitie ozbrojenej moci proti študentom na námestí Tchien-an-men vyvolalo protesty demokratických krajín. Došlo k ochladeniu medzištátnych vzťahov s USA, krajinami západnej Európy i demokraciami v Ázii. Západné krajiny znižovali investície do čínskej ekonomiky a vystupňovali rétoriku o potlačovaní ľudských práv. Vznikol tzv. *tchien-an-menský politický syndróm*, ktorý bol takmer celé desaťročie sprievodným znakom politických prístupov západných demokracií k Číne. Tien-an-menské udalosti boli dlho citlivým bodom najmä čínsko-amerických vzťahov. Čínska vláda obvinila USA zo zasahovania do vnútorných vecí Číny, zo snáh o destabilizáciu jej vnútorných pomerov a zámeru dosiahnuť v Číne politické zmeny.

* * *

Študentské nepokoje, ich potlačenie a politický prístup čínskej vlády stali sa niekoľko rokov ťažiskovou politickou témou vo vzťahoch Západu k Číne. Táto téma je dodnes námetov teoretických štúdií politológov, vedeckých konferencií a početných politologických publikácií. Západný svet, predovšetkým USA a západná Európa, tieto udalosti vnímali ako porušovania ľudských práv a svoju kritiku smerovali na čínsku vládu. Čína reagovala svojím, čínskym výkladom a chápaním ľudských práv. V novembri roku 1991 vydala v Pekingu oficiálny dokument Human Right in China – Information Office of the State Council of The People's Republic of China, ktorý vyšiel v šiestich svetových jazykoch. Podľa oficiálneho výkladu čínska strana uznáva, že ľudské práva musia byť univerzálne rešpektované, ale tvrdí, že spadajú do vnútornej kompetencie každej krajiny. Vychádza z názoru, že nie je prijateľné, aby sa celosvetové kritériá ľudských práv stanovovali podľa situácie či ich úrovne v jednej alebo v niekoľkých hospodársky rozvinutých krajinách, pretože vo významnej, často rozhodujúcej miere, sa musia brať do úvahy i historické a národné zvláštnosti daného regiónu, pričom sa nesmie zabúdať na „špecifika“ krajín tzv. tretieho sveta. Dokument čínskej vlády okrem oficiálnych stanovísk k problematike ľudských práv podrobne analyzuje zabezpečenie ľudských práv v Číne: právo na existenciu je základné ľudské právo a je spojené so zabezpečením životných potrieb každého človeka. Od práva na existenciu Čína odvíja celý

svoj systém ľudských práv: práva politické, ekonomické, kultúrne a sociálne, právo na prácu, na slobodu vyznania, práva národnostné, na plánované rodičovstvo, práva telesne postihnutých a pod. Aplikácia takto chápaných ľudských práv je podľa čínskej vlády závislá od politickej, spoločenskej a sociálnej stability krajiny. Nespokojnosť s doposiaľ dosiahnutým stavom ľudských práv, so stavom v súčasných podmienkach vývoja a snahy o tzv. buržoáznou liberalizáciu, čiže o väčšie občianske slobody, väčšiu demokraciu by podľa čínskej vlády mohli ohroziť stabilitu štát, preto je treba proti takýmto snahám bojovať. V dokumente sa konštatuje, že Čína je členom početných medzinárodných organizácií, zaoberajúcimi sa ľudskými právami.

V Nemecku vyšla obštrná publikácia Anrew J. Nathan/Perry Link: Die Tiananmen-Akte, Berlin, Propyläen 2001. Obsahuje oficiálne dokumenty čínskeho vedenia o tejto udalosti.

* * *

Prechodné obdobie hospodárskych reforiem: politický protiútok konzervatívnej ľavice – čínsky neokonzervativizmus a neoetatizmus

Krvavý zásah vojakov sa stal medzníkom v novodobých dejinách Číny. Viedol nielen k prenasledovaniu a zatýkaniu organizátorov demonstrácií, k exilu liberálnej opozície najmä do USA, ale aj k politickým záverom: mocensky boli prechodne posilnené konzervatívne sily vo vedení komunistickej strany. Politická zodpovednosť za predchádzajúci spoločenský a politický rozvrat v krajine padla na Čao C'-janga, ktorý bol odstránený zo všetkých funkcií a bol v domácom väzení. Významný politický vplyv získala skupina veteránov strany, ktorú na začiatku hospodárskych reforiem Teng Siao-phing politicky „odložil“ zriadením Ústrednej poradnej komisie a ktorá sa neustále vyslovovala proti reformám. Tradiční stranícki dogmatici krízu interpretovali ako dôsledok Tengových liberálnych reforiem v 80-tych rokoch. Skončila sa tak prvá etapa ekonomických reforiem. Politický vplyv v komunistickej strane a v štáte získali nereformovaní stúpenci „starej gardy“. Využívali ho v masových politických represióch a ideologických kampaniach proti „buržoáznej liberalizácii“, proti „mierovej evolúcii“, čo znamenalo kritiku politiky zblížovania s krajinami Západu, predovšetkým s USA. Práve tam v rámci politiky zblíženia študovalo mnoho čínskych študentov a pôsobili čínski profesori. Preto konzervatívci obviňovali USA z pokusov o ideologickú diverziu a z podpory disidentov. Táto skutočnosť viedla k zmene charakteru čínsko-amerických vzťahov: po udalostiach na Tchien-an-men a pádu komunizmu vo Východnej Európe sa rozpadlo čínsko-americké geopolitické spojenectvo, zamerané proti Sovietskemu zväzu. Skončilo sa obdobie, v ktorom Spojené štáty považovali Čínu za akúsi *Nixonovu čínsku politickú kartu*. V zahraničnej politike Čína obnovila svoje tradičné proti americké postoje. Mocenský režim, ktorý vznikol po tchien-an-menských udalostiach, sa čoskoro začal opierať o vzkriesený čínsky nacionalizmus a o antiamerikanizmus ako základnú zahraničnopolitickú líniu. Začali sa vytvárať snahy o **definovanie čínskeho kultúrneho nacionalizmu** (hoci vhodnejšie by bolo hovoriť o *čínskom vlastenectve*) a jeho použitie pri zjednocovanom procese všetkých ázijských Číňanov a chápania Číny ako prirodzenej „vlasti“ celej svetovej čínskej komunity. V kultúrnej oblasti sa prejavovala snaha vrátiť sa k všetkému, čo je autenticky čínske, k čínskej histórii, pričom všetky západné ideológie – napríklad liberalizmus, univerzalizmus, demokracia, leninizmus a pod. boli považované za ideológie cudzie, do Číny importované a teda neprijateľné. Ak začiatkom dvadsiateho storočia Číňania považovali neokonfucianizmus – a to oprávnene – za ideológiu, ktorá je príčinou zaostávania Číny, po udalostiach na Tchien-an-men, v ďalšom období reforiem, hospodárske úspechy krajiny začali pripisovať návratu k dedičstvu a k hodnotám konfucianizmu. Ako uvádza Huntington, i stranícki vodcovia pri hľadaní svojej politickej legitimacy považovali konfucianizmus za hlavný prúd čínskej kultúry. / *Stret civilizácií*, s. 116

/ Návrat k tradičným kultúrnym čínskym hodnotám pomáhal stierať politické rozdiely medzi Číňanmi, napomáhal rastu čínskeho nacionalizmu, ktorý sa postupne stáva základom odporu voči existujúcim západným náboženským komunitám, napríklad kresťanskej, ktoré sa po páde maoizmu začali aktivizovať ako ideová alternatíva. Objavovanie nových hodnôt vo vlastnej kultúre znamenalo nielen alternatívu a odmietanie západnej politickej kultúry, ale aj postupné *definovanie ázijskej kultúry a civilizácie*.

Po udalostiach na Tchien-an-men čínski ľavicoví dogmatici, vedení Li Phengom, bratia Jangovci - Jang Šan-kchun a Jang Pai-ping a i. svoju kritiku „buržoáznej demokracie“ zamerali v komunistickej strane i vo vedení štátu aj proti Tengovým reformám. Zdôrazňovali rozhodujúcu úlohu ekonomického plánovania, pričom odsúvali význam trhovej ekonomiky. Najvýznamnejšie investície sa dávali do veľkých štátnych podnikov, pričom malé produktívne podniky v kolektívnom vlastníctve sa k bankovým úverom dostávali len s ťažkosťami. Táto hospodárska stratégia sa čoskoro ukázala ako nesprávna, pretože už v roku 1991 bol nedostatok spotrebného tovaru. Kritike zo strany konzervatívcov bol podrobený i samotný Teng Siao-phing, autor hospodárskych reforiem. Podľa nich práve tieto reformy viedli k vzniku politickej krízy a ohrozili hospodársku a politickú stabilitu. Vtedy v Číne vznikalo nebezpečenstvo odvrátenia sa od doterajších hospodárskych reforiem. Tengova politická prestíž v komunistickej strane i vo verejnosti ako architekta reforiem bola touto zodpovednosťou otrasená a nastal evidentný prepád jeho politickej autority. Od Veľkého pochodu vždy patril do najužšieho „jadra“ v komunistickej strane. Bol Maovým supútnikom a pretože v strane mal prirodzenú autoritu, už dvakrát sa dokázal vyhnúť politickému zavrnutiu. Bol nadaným politickým stratégom, prezieravým politikom a schopným taktikom. Ako člen tzv. „druhého“ jadra generácie komunistických vodcov vedel, že hlavné meranie síl medzi ním a konzervatívnou ľavicou bude pri voľbe nového generálneho tajomníka po odstavenom Čao C'-jangovi. Teng už vtedy mal v úmysle vytvoriť „*tretie jadro*“ straníckych vodcov, včítane nového generálneho tajomníka, ktoré by pokračovalo v hospodárskych reformách. Tým si chcel zabezpečiť kontinuitu svojej politiky, o ktorej bol presvedčeným, že pre Čínu je najlepšou alternatívou. Prvý významný krok k víťazstvu nad konzervatívnymi silami urobil tým, že dosiahol, aby do funkcie generálneho tajomníka komunistickej strany bol ešte v roku 1989 zvolený tajomník komunistickej strany v Šanghaji a primátor mesta **Ťiang Ce-min**. V štruktúrach komunistickej strany Ťiang nepatril ani medzi horlivých liberálov, ani medzi dogmatických ľavičiarov. Jeho výber bol kompromisom a bol prijateľným predovšetkým preto, lebo bol pragmatikom, akceptovateľným pre konzervatívne i liberálne zoskupenia, hoci v komunistickej strane mal povest' bojovníka proti „buržoáznemu liberalizmu“. Spolu s Ťiang Ce-minom začína sa k moci dostávať nová stranícka elita, známa ako *tretia generácia* čínskych komunistov.

* * *

Ťiang Ce-min / 1926 / pochádza z rodiny intelektuála a funkcionára Kuomintangu. Narodil sa v Jang-čou, na dolnom toku rieky Jang-c'. Jeho strýc Ťiang Šan-čching bol členom komunistickej strany. Keďže údajne ho zabil kuomintangskí vojaci a zomrel bez dediča, jeho rodina adaptovala vtedy ešte len 13 ročného Ťianga, ktorý sa tak dostal do ľavicového prostredia. Po roku 1949 mal vhodný triedny pôvod na to, aby nadobudol patričné vzdelanie a rýchlej politickej kariére. Po absolvovaní štúdia elektrotechniky v bývalom ZSSR pracoval ako inžinier v štátnych podnikoch a v riadiacej práci na rezortnom ministerstve. Získal potrebné znalosti z cudzích jazykov. Pod patronátom konzervatívneho Li Sien-mena stal sa v roku 1983 starostom Šanghaja a tajomníkom komunistickej strany. O dva roky neskôr bol zvolený do vrcholných straníckych orgánov, včítane Politického byra komunistickej strany. Po študentských nepokojoch v roku 1989 stal sa generálnym

tajomníkom ÚV KS Číny a v roku 1993 prezidentom Číny. Vždy zastával umiernený politický kurz.

* * *

Predseda vlády (Štátnej rady) Li Pcheng, ani nový generálny tajomník strany Ťiang Ce-min, vzhľadom na neustálu verejnú kritiku, aktívne nepresadzovali Tengovu politiku pokračovania hospodárskych reforiem. Obaja boli „politicky opatrní“ a často sa radili so skupinou ľavicových konzervatívco. Reformy začali stagnovať a starý stranícky patriarcha Teng Siao-phing vyjadril koncom roku 1990 nespokojnosť s hospodárskym vývojom a konzervatívnou atmosférou v spoločnosti. V politickom zápase medzi konzervatívnym a liberálnym smerom zohral významnú úlohu. Od roku 1990 vo svojich vystúpeniach verejne hlásal dôležitú tézu: **rozvoj trhového hospodárstva nie je charakteristický len pre kapitalistickú cestu, ale aj pre (čínsky model) socializmus.** (Táto myšlienka sa stala jednou zo základných politologických téz čínskeho socializmu.) Pretože v straníckom ústredí v Pekingu sa cítil osamotený a obklopený nevšímavosťou, odišiel do Šanghaja, aby odtiaľ začal svoju „malú kultúrnu revolúciu“. Predniesol niekoľko prejavov, v ktorých obhajoval hospodárske reformy, čínsky model socializmu s trhovým hospodárstvom a žiadal pokračovať v procese „oslobodenia myslenia“. Základnou myšlienkou jeho šanghajských vystúpení bola naliehavá výzva zabezpečiť urýchlený rozvoj čínskej ekonomiky bez zbytočnej ideologizácie o socialistickom či kapitalistickom charaktere ekonomických javov reformy, čo bolo možné chápať ako oprášenie jeho známej teórie o mačke, chytajúcej myši.

* * *

Tieto myšlienky vyvolali masovú kritiku zo strany ľavicových konzervatívco. Tengove názory vtedy nepodporil ani Ťiang Ce-min, ani konzervatívny Li Pcheng. Teng bol ich opatrníckymi pozíciami sklamaný a považoval postoje oboch politikov za ignorovanie jeho reformných názorov. Na jar 1991 sa mu podarilo dosiahnuť, aby do funkcie prvého podpredsedu vlády bol zvolený **Ču Žung-ti**, ktorý húževnato podporoval Tengove reformy. Začiatkom roku 1992 sa Teng rozhodol prejsť do protiútoky voči konzervatívcom v strane. Dňa 19. januára sa vydal na inšpekčnú a propagačnú cestu do Šen-čenu a čínskych provincií, susediacich s Hongkongom, ktoré zároveň mali zvláštny ekonomický štatút. Vychvaľoval ich ekonomické výsledky a kritizoval odporcov hospodárskych reforiem z radov konzervatívnej ľavice, od ktorých podľa neho hrozí komunistickej strane i Číne najväčšie nebezpečenstvo v podobe hospodárskeho úpadku a politickej izolácie.

Keďže v jeseni 1992 sa mal uskutočniť 14. zjazd KS Číny, stranícky aparát už nemohol nebrať do úvahy Tengovu kritiku. Jej výsledkom bolo, že o niekoľko týždňov zavládlo v Číne nové všeobecné nadšenie pre hospodárske reformy. Tengova cesta do čínskych provincií a následná publicistická kampaň zvrátili vnútorný pomer síl v komunistickej strane a v krajine. Bol to začiatok konečnej politickej porážky konzervatívnych ľavičiarov a dogmatikov. **Ukončilo sa prechodné obdobie** ich politického vplyvu, ktorá začalo po udalostiach na námestí Tchien-an-men. Odbúrali sa posledné administratívne a politické prekážky v realizácii hospodárskych reforiem. Čína sa tak opäť dala na cestu hospodárskeho rozvoja.

Pokračovanie v hospodárskych reformách vyžadovalo spôsobilý stranícky a štátny aparát. O kádrových zmenách na najvyšších politických postoch mal rozhodnúť 14. zjazd KS Číny v jeseni 1992. Teng sa rozhodol vytvoriť nové politické jadro čínskych straníckych a politických funkcionárov a odstrániť zo straníckych funkcií tých, ktorí nepodporovali (alebo nedostatočne aktívne) jeho boj za hospodárske reformy. Ťiang Ce-min sa vtedy prezieravo pridal k Tengovým reformám, aj keď dosť oneskorene. Udržal si svoju politickú pozíciu generálneho tajomníka strany a Li Pcheng funkciu predsedu vlády, Teng Siao-phing nebol presvedčený, že Ťiang má všetky potrebné predpoklady, aby vytvoril jadro novej

straníckej a politickej generácie. Aby eliminoval svoje obavy, dosiahol, aby členom Stáleho výboru Politického byra sa stal **Chu Ťin-tchao**, Tengovi naklonený mladý stranícky funkcionár, ktorý práve teraz urobil dôležitý krok, aby sa neskôr stal „**jadrom štvrtej generácie**“. (*Chu Ťin-tchao sa stal v roku 2002 predsedom KS Číny a o rok neskôr i prezidentom ČLR.*) Ťiang Ce-minovi, hoci bol po roku 1992 oficiálne členom „jadra tretej generácie“, až do smrti Teng Siao-phinga v roku 1997 sa nepodarilo vytvoriť vo vedení komunistickej strany podobnú politickú autoritu, akú mal Teng. Musel politicky lavírovať medzi rôznymi frakciami, zastávajúc centrálne a kompromisné pozície, teda také, ktoré boli politicky najbezpečnejšie. Opatrnícky obhajoval Tengove hospodárske reformy i otvorenosť politiky Číny voči Západu, najmä k USA. Filozoficky sa hlásil k dedičstvu konfucianizmu, ktorý považoval za „koreň“ čínskeho stromu a „kmeňom“ stromu bol podľa neho marxizmus. Neskôr svojich politických rivalov zväčša odstraňoval poukazovaním na ich korupčné škandály, oprávnenne vyvolávajúce odpor verejnosti.

* * *

Druhé obdobie hospodárskych reforiem – etapa ich prehĺbenia

V roku 1992 v dôsledku verejných aktivít Teng Siao-phinga, jeho cieľ po celej Číne, podpory jeho stúpencov sa politické váhy naklonili v prospech teórie *trhového socializmu*. Tengovi sa podarilo politicky zvíťaziť nad stúpencami ultraľavého i pravicového smeru ekonomického, ale i politického vývoja. V politickej argumentácii nutnosti práve tohto smeru vývoja pomohol Tengovi vývoj ekonomickej a politickej situácie po rozpade Sovietskeho zväzu, reštaurácia kapitalizmu v krajinách východnej Európy a udalosti v rozpadajúcej sa Juhoslávii. Pre oficiálnu čínsku politológiu, i pre Teng Siao-phinga a Ťiang Ce-mina z toho vyplýval dôležitý záver: *pokračovanie ekonomických a spoločenských premien bez náležitej kontroly tohto procesu môže priviesť k rozpadu „čínskeho socializmu“, politického systému v krajine, k ohrozeniu stability spoločnosti, celistvosti štátu a nastoleniu vlády pravicovej politickej strany.* Tieto ohrozenia nastoľovali potrebu **zachovania patričnej centralizácie a „příbrzdovania“ politickej reformy.**

Skúsenosti z bojov proti radikálnym stúpencom reforiem, udalosti na Tchien-an-men, násilné potlačenie začiatkov demokratizačného procesu, boli pre vtedajšie čínske politické vedenie významné poučením. Boli zobecnené do oficiálnych politických záverov, podľa ktorých:

a/ V Číne už nie je možné i naďalej uplatňovať tradičnú komunistickú ideológiu v jej dogmatickej a zaužívanej podobe. To síce znamenalo politicky koniec straníckych dogmatikov, ale neznamenalo bezproblémové víťazstvo politických liberálov. Intelektuálne diskusie o oslobodení sa od komunistického dogmatizmu, ktoré v Číne prebiehali v 80-tych rokoch, v nových podmienkach už neboli politicky aktuálne.

b/ Bezbrehé „osvietenecké“ diskusie o uplatňovaní európsko-americky chápanej demokracie vedú v Číne k všeobecnému chaosu, k ekonomickému rozvratu a ohrozeniu štátu.

Tieto poznatky viedli *k odvráteniu sa od politiky radikalizmu* a k obhajobe moci, založenej na silnej politickej autorite a čínskych tradíciách, k politike „*nového autoritárstva*“, ktorá vyústila do špecificky čínskej podoby ideológie „*neokonzervativizmu*“.

c/ Tretím zásadným faktorom, ktorý ovplyvnil politiku Číny, bol krach komunizmu v krajinách východnej Európy a rozpad Sovietskeho zväzu a následný, podľa Číny, „chaos“ v týchto krajinách.

Keď v období po roku 1989 v Európe došlo k demokratickým premenám, k rozpadu Juhoslávie, ale hlavne Sovietskeho zväzu, k všeobecnej politickej liberalizácii, rozširujúcej sa ekonomickej spolupráce a zapásania sa do procesov globalizácie, Čína v dôsledku spomínaných udalostí sa dostávala vo vzťahu k hospodársky vyspelým európskym krajinám

a k USA do dočasnej medzinárodno-politickej izolácie. Politický vývoj v bývalých socialistických krajinách, prepád ich ekonomiky a problémy s hospodárskou transformáciou, občianska vojna v bývalej Juhoslávii a následná eskalácia nacionalizmu a ozbrojených bojov, ekonomický rozvrat v Rusku a príznak podobného „chaosu“ v Číne utvrdili čínske vedenie, že *jedinou alternatívou* proti podobnému vývoju, možno s omnoho vážnejšími následkami, je pevná vláda komunistickej strany, ideologicky zdôvodnená v podobe čínskeho „neokonzervativizmu“. Uplatňovanie takejto politiky malo zaručiť, že Čína sa vyhne podobnému osudu, ako bývalá Juhoslávia alebo Sovietsky zväz, ktorý podľa čínskeho hodnotenia „*podľahol tlaku Západu, prispôobil svoj spoločensko-ekonomický systém západnému modelu, a doplatil na to stratou politického vplyvu, prepadom ekonomiky a rastom spoločenskej nerovnosti*“. / J. K. Fairbank / *Hála, M* /: Dějiny Číny, s. 492 / Oficiálni čínski politológovia prichádzali k názoru, že konfrontačné a radikálne postoje čínskych študentov boli pokračovaním tradícií študentského radikalizmu, začatými Hnutím 4. mája, revolučnými študentmi Kuomintangu a študentským radikalizmom v období kultúrnej revolúcie. Vzhľadom na historické skúsenosti Číny, pokus o uplatnenie západného modelu demokracie radikalizovaním študentov vyvolal v politických a intelektuálnych štruktúrach Číny nedôveru a podozrenia, že Západ chce študentským radikalizmom importovať do Číny podobný ekonomický a politický chaos, ako tomu bolo v bývalom Sovietskom zväze či Juhoslávii. Čínsky politický radikalizmus, najmä v prevedení študentov, bol dávaný do príkreho rozporu s dvoj tisícročnou čínskou kultúrnou tradíciou. Takto zdôvodňovaný antiradikalizmus napomáhal prijatiu novej politickej stratégie Číny: ***v pokroku je treba pokračovať miernou cestou postupných zmien v medziach platných zákonov.***

V tejto súvislosti je treba pripomenúť myšlienku amerického politológa Samuela P. Huntingtona o tom, že výraznú premenu marxizmu v Číne a vo Vietname nie je možné vysvetľovať tak, že tieto spoločnosti automaticky prírjmu súčasnú západnú ideológiu – liberálnu demokraciu. „Tí na Západe, ktorí sa domnievajú, že je to nevyhnutné, budú zrejme prekvapení kreatívnou pružnosťou a individualitou nezápadných kultúr“. / Huntington, Samuel, P.: *Střet civilizací*, s. 47 / Nasledujúci vývoj v Číne, realizácia hospodárskych reforiem a hľadanie novej politickej stratégie dal Huntingtonovi za pravdu.

Pod vplyvom hospodárskeho príkladu Južnej Kórey a Singapúru čínske vládne kruhy začínali uvažovať o prijatí tzv. „ázijského rozvojového modelu“ a významní čínski intelektuáli začali kritizovať predchádzajúci neoliberalný model. Kritika prichádzala paradoxne zo strany tých čínskych ekonómov, ktorí svoje vzdelanie získali na renomovaných amerických univerzitách (napríklad *Šeng Chung*). Podľa nich *radikálne reformy, realizované v nevyvinutej trhovej ekonomike, vedú k zvyšovaniu „spoločenských nákladov“*. V radikálnych spoločenských vystúpeniach na námestí Tchien-an-men bez garantovania *právnych záruk spravodlivého rozdeľovania vytvoreného zisku*, videli „vysokú cenu spoločenských nákladov“. Podľa nich v spoločensko-politickej transformácii Číny je treba zdôrazňovať typický čínsky prvok – *kultúrne „predispozície“ Číny a tradičnú hodnotu, ktorou je harmónia čínskej spoločnosti*, jen treba dosiahnuť reguláciu reforiem, ktoré by mali smerovať k ***maximálnemu zisku a k minimálnym spoločenským nákladom***. Zdôrazňovanie týchto postojov posilňovalo myšlienky „čínskeho kultúrneho nacionalizmu“ ako súčasť čínskej politiky neokonzervativizmu, oficiálnej politickej línie, ktorá v Číne prevládala v prvej polovici 90-tych rokov. Bola spojená so zámerom vlády a komunistickej strany postupovať podľa príkladu rozvojového modelu vo vyspelých ázijských krajinách a odmietala demokratické modely Západu. V politickej a riadiacej sfére bola sprevádzaná používaním tzv. „straníckeho osvieteneckého absolutizmu“ – ***postupnú liberalizáciu*** dosiahnuť uplatňovaním direktívnych metód, uskutočňovaných zhora, i proti konzervatívnym postojom straníckych kádrov na nižších úrovniach. Komunistická strana a štát by nemali stratiť kontrolu nad touto cieľenou postupnou liberalizáciou a musia ju neustále udržiavať a regulovať cez

prijímané zákony. Strata kontroly podľa názoru vodcov čínskej komunistickej strany by viedla buď k návratu k radikalizmu, ako v prípade udalostí na Tchien-an-men, vzniku následného hospodárskeho chaosu a biedy, alebo k podobnému hospodárskemu úpadku, nacionalizmu a ozbrojeným konfliktom, ako tomu bolo v Rusku či v Juhoslávii. Začiatkom 90-tych rokov upozorňovali čínski stúpenci *neoetatizmu*, Wang Šao-kung a Chu An-kang, absolventi americkej univerzity v Yale, že proces čínskych reforiem „vyžaduje vyšší stupeň centralizácie právomocí v rukách ústrednej vlády“. Fairbank, John K. / Hála, M. /: *Dějiny Číny*, s. 495 /. Kritizovali decentralizáciu hospodárskej a politickej moci v ponímaní Tengových reforiem. Decentralizácia hospodárskych právomocí štátu a jeho celkové oslabenie by podľa nich mohlo viesť až k vzniku reálneho nebezpečia rozpadu Číny a možnej občianskej vojne.

* * *

Čínsky neokonzervativizmus sa ideologicky živil kritikou negatívnych javov, ktoré boli sprievodným javom hospodárskej reformy. Opieral sa o ortodoxných ideológov komunistickej strany z predstaviteľov „starej marxistickej ľavice“, ktorá si udržiavala politický vplyv a volala po obnovení plánovanej ekonomiky. K nim sa pridávali tí stúpenci hospodárskych reforiem, ktorí žiadali, aby hlavný smer reforiem bol kontrolovaný komunistickou stranou. Ich politický manifest „*Realistický ohlas a strategická voľba pre Čínu po sovietskych zmätkoch*“ bol publikovaný v roku 1991, po neúspešnom pokuse o protigorbačovský puč v Sovietskom zväze. Dokument kritizoval na jednej strane tradičných dogmatikov v komunistickej strane, ktorí už Číne nemohli dať potrebnú perspektívu, rovnako i na druhej strane radikálnu reformu a politiku bývalého generálneho tajomníka komunistickej strany Čao c'-janga. V roku 1996 stúpenci neokonzervativizmu vydali svoj politický traktát „Desať tisíc slov“, v ktorom vystúpili proti reformným tendenciám Teng Siao-phinga. Neskoršie svoje snahy zamerali nie na kritiku reforiem, ale hľadanie spôsobu, ako nad nimi udržať kontrolu štátu a komunistickej strany. Stali sa tým politickými stúpecami *neoetatizmu*. Politologické názory **Francisa Fukuyamu** o vývoji liberálneho kapitalizmu a víziou moderného Západu ako univerzálneho modelu pre celý svet, uverejnené v jeho práci *Koniec dejín (The End of History and the Last Man)*, nenachádzali v Číne pozitívnu odozvu. Myšlienky ďalšieho významného amerického politológa, **Samuela P. Huntingtona**, uverejnené v obširnej publikácii *Stret civilizácií (The Clash of Civilisation and the Remaking of World Order)*, podľa ktorého vznikne nevyhnutný konflikt medzi západnou – kresťanskou civilizáciou na jednej strane a civilizáciou islamského a konfucianskeho sveta na strane druhej, vyvolali v Číne odmietanie a ostrú kritiku. Huntingtonove myšlienky čínski politológovia chápali len snahu zahraničia ovplyvniť vývoj v krajinách Ázie, i v Číne a ako výraz cudzích ekonomických a politických záujmov. Napríklad významný čínsky publicista Wang Siao-tung napísal: „*Neverím, že by Spojeným štátom skutočne natolko záležalo na ľudských právach v Číne... A neverím ani, že by vydávali tolko prostriedkov na obklúčenie Číny len preto, že veríme v marxizmus. Robia to preto, že sme silní. Máme potenciál pre rýchly rozvoj, a to môže ohroziť americké postavenie vo svete*“. / Fairbank, John K. / Hála, M.: *Dějiny Číny*, s. 496 / Ako protiváhu týmto myšlienkam čínski politológovia prišli s názormi o „*ázijských hodnotách*“, ktoré sú v protiklade s americkým liberalizmom. Hoci boli ponímané všeobecné a ich obsah nebol presne definovaný, vychádzali z hodnôt konfucianizmu a hlavný dôraz dávali na vlastnosti, ako pracovitosť, šetrnosť, úcta k rodine, snaha získať vzdelanie. V ich formulovaní je možné vidieť výraz vlastných ázijských ekonomických záujmov na úkor všeobecného hodnotového univerzalizmu, prijatého západnou civilizáciou. V konkrétnom vyjadrení poukazovali na príklad úspešnosti východoázijských krajín: Južná Kórea, Tchaj-wan, Hongkong, Singapur, Japonsko.

Zdôrazňovaním konfuciánskych a „ázijských hodnôt“, odmietaním všeobecných a univerzálnych princípov západného liberalizmu a demokracie *nepriamo formulovali vlastné regionálne ekonomické a politické záujmy*.

Tento protizápadný a protiliberálny postoj ideovo formuloval čínsky politológ **Wang Chu-nong**, profesor šanghajskej univerzity Fu-tan, jeden z najbližších poradcov generálneho tajomníka Komunistickej strany Číny Ťiang Ce-mina. Podľa neho po skončení studenej vojny vo svete a zániku bipolárneho sveta rastie význam „mäkkej“ moci, ktorá postupne *nahrádza politický nátlak, uskutočňovaný predtým vojenskou silou a zbrojením*. Do „mäkkej“ moci Wang zahŕňa predovšetkým kultúrny vplyv, prenikajúci zo Západu, najmä z USA, ktorý sa stáva alternatívou politického, vojenského a ekonomického pôsobenia a preberá ich funkciu. V konkrétnom vzťahu k Číne, podľa už publikovaných teórií na Západe, i v USA, snahy Západu o obranu univerzálnych ľudských práv dával do súvislostí so snahami o vnútornú „eróziu suverenity“ štátov, i Číny a ovplyvňovanie jej vnútropolitických procesov. Wang to považuje za novú formu „západnej kultúrnej expanzie“, proti ktorej Čína musí postaviť tradičné čínske kultúrne hodnoty, aby nimi eliminovala vplyv Západu na politický vývoj, uskutočňovaný prostredníctvom „mäkkého“ tlaku. Tieto teórie o „politickom“ poslaní západnej kultúry „spopularizovali“ v Číne čínski študenti, pôsobiaci na univerzitách v USA a v západnej Európe. Išlo o interpretáciu myšlienok Michaela Foucaulta a Edwarda Saida (*Orientalizmus*) a následné prehodnocovanie civilizačného vplyvu Európy a Západu na vývoj čínskej spoločnosti: od pozitívneho hodnotenia vplyvu myšlienok francúzskeho osvietenstva až k odmietnutiu snáh o obranu ľudských práv, v ktorej oficiálna čínska ideológia vidí podľa politológov Čanga Kchuaana a Li Si-kuanga len „*pripravu pôdy pre morálnu a kultúrnu, a následne i mocenskú expanziu*“. / tamtiež, s. 497 / Tieto ideologické teórie sa stali základom pre prijatie oficiálnej politickej línie čínskych komunistov. Viedli k postupnému vzniku nových ideových postojov, ktoré slúžili k útokom proti čínskym disidentom a obhajcom západných liberálnych teórií o ľudských právach. Stali sa ideologickým východiskom pre vznik *ľudového nacionalizmu* a čínskeho *antiamerikanizmu*. Prejavoval sa rastúcim národným sebavedomím.

* * *

V druhej etape ekonomických reforiem Teng Siao-phing v roku 1992 vytýčil tri hlavné úlohy, ktoré v nasledujúcich rokoch mala ekonomická reforma uskutočniť:

1. Všeobecný rast výrobných síl krajiny.
2. Narastanie komplexnej ekonomickej a politickej moci Číny.
3. Zvýšenie životnej úrovne ľudu.

Hlavný politický cieľ reforiem - úloha premeniť Čínu na trvalo sa rozvíjajúci a mohutný štát sa stala celonárodnou mobilizujúcou ideou.

Úlohou ekonomickej reformy tohto obdobia bola reforma štátneho sektoru a finančníctva. Počnúc 1. januárom 1994 bol namiesto dvoch valutových kurzov (oficiálny kurz a trhový kurz) zavedený jeden plávajúci kurz juanu v súlade s kurzom valút na medzinárodnom trhu (približne 8,7 až 8,3 juanov za US dolár) a prijatý zákon o povinnom predaji valút, získaných zo zahraničného obchodu, určeným bankám, s právom nakupovať v týchto bankách valuty pre import. Začiatkom roku 1994 boli realizovaná reforma daňovej sústavy. Pre všetky druhy výrobných podnikov bola zavedená jednotná daň zo zisku vo výške 33% (z predošlých 55%), pre nízkorentabilné podniky sa po dobu 2 rokov znížila na 27 až 18 %. Z uvedenej dane podnik mohol dosiahnuť vrátenie sumy 15% z dane na posilnenie svojich rozvojových fondov. / Údaje podľa Bogomolov, O. – Kondrašova, L.: Kitaj „sbrasyvaet staruju kožu“, s. 13 / Súčasťou daňovej reformy bola aj reforma prerozdelenia financií - daní medzi centrálnou vládou (štátnym rozpočtom) a rozpočtami jednotlivých regiónov. Od roku 1992 centrálny štátny rozpočet bol rozdelený na dve časti: na *regulárny štátny rozpočet*, ktorý sa vytváral

hlavne zo všeobecných daní, a na *rozvojový rozpočet*, vytvárajúci sa z daňových odvodov výrobných podnikov. Prostriedky regulárneho štátneho rozpočtu boli nasmerované na udržiavanie nevýrobnej sféry, rozvojový rozpočet sa používal na účely hospodárskeho rozvoja. V roku 1995 bol prijatý zákon „*O národnej banke Číny*“ ako centrálnej banke, hlavnej národohospodárskej inštitúcie a makroekonomickej regulácie úverovej a peňažnej sféry. V tom istom roku boli prijaté i zákony „*O komerčných bankách*“, zameraných na podporu exportu. To bol krok smerom k liberalizácii bankového sektoru a ich prechod na komerčné princípy fungovania finančného sektoru. Spolu so zákonom „*O zahraničnom obchode*“, prijatým v roku 1994, vytvárali priaznivé podmienky pre zahraničné investície, predovšetkým v zónach slobodného ekonomického rozvoja.

Najvýznamnejšou úlohou vo sfére ekonomiky bola reforma štátneho ekonomického sektoru. Jej cieľom bolo predovšetkým dosiahnuť, aby trhové vzťahy definitívne prevládli v ekonomike štátnych podnikov, dosiahla sa tým ich komercializácia, rozšírila sa ich hospodárska samostatnosť. Výrobné podniky mali nielen právo na časť svojho vyprodukovaného zisku, ale v rámci hospodárskej samostatnosti mali dosiahnuť svoju nezávislosť na dotáciách a podporách zo štátneho rozpočtu. Významne sa znížil vplyv direktívneho plánovania a riadenia. Výroba bola prepojená na trh, reagovala na trhové stimuly, čím sa zvyšovala ekonomická efektívnosť výrobných podnikov, aj keď sa nedarilo v plnej miere odstrániť ich stratovosť. Proces postupného „odštátnenia“ výrobných podnikov významne obmedzil existenciu štátneho výrobného sektoru, ktorý v roku 1995 produkoval už len tretinu celkovej priemyselnej výroby.

V roku 1997 vedenie čínskych komunistov na 15. zjazde komunistickej strany prijalo ako súčasť ekonomických reforiem program modernizácie štátneho sektoru, jeho masívnu technickú reorganizáciu a uplatňovanie vedeckých metód riadenia. Súčasťou procesu bolo i vytvorenie **systému „súčasných podnikov“** a veľkých výrobných korporácií. Program bol rozdelený do dvoch etáp: **v prvej etape** sa mala realizovať tzv. komercializácia výrobných podnikov, ktoré nadobudli postavenie právnických osôb, širokú hospodársku samostatnosť. Uskutočnilo sa úplné oddelenie ekonomiky od politiky a realizovali sa vlastnícke práva podnikov na časť svojich fondov, určených do investícií na budúce zisky. Vlastníctvo postupne nadobúdalo duálny charakter: na jednej strane štát, na druhej strane výrobný podnik a jeho pracovníci. Štát ako čiastočný vlastník mal právo len na časť vytvoreného zisku, ale ako politická moc mohol na výrobné podniky vplyvať cez dane a využívanie štátnych fondov. Financovanie výrobných podnikov sa už neuskutočňovalo prostredníctvom štátneho rozpočtu, ale úvermi cez štátne investičné spoločnosti, ktoré takýmto spôsobom ochraňovali svoje práva i rozmnoženie majetku štátu. Investičné spoločnosti pritom pôsobili ako samostatné hospodárske subjekty a mali dlhodobé záujmy. **V záverečnej etape** procesu vytvárania „súčasných podnikov“, ktorá mala experimentálny charakter a ktorej podstatné premeny sa udiali do roku 2000, v rukách štátu a teda štátnymi podnikmi ostali len tie, ktoré boli najvýznamnejšou súčasťou infraštruktúry štátu: napríklad železničná doprava, telefónna a telegrafná sieť, zásobovanie vodou a elektrickou energiou, ďalej podniky vytvorené z kapitálových ziskov štátu. Ostatné výrobné podniky sa stali plnoprávnymi vlastníkmi svojho majetku, nadobudnutého zo svojich ziskov, alebo odkúpeného od štátu. Pretransformovali sa na akciové spoločnosti. Majiteľmi akcií mohli byť štátne i spoločenské organizácie, ale i fyzické osoby. V dôsledku týchto reorganizačných a transformačných zmien veľká väčšina významných štátnych podnikov sa pretransformovala do korporácií a mala značné hospodárske právomoci. Malé a stredné štátne podniky mali možnosť si vybrať konkrétnu formu hospodárenia – mohli sa stať akciovými spoločnosťami, prejsť na štatút kolektívnej organizácie, do prenájmu alebo aj byť predané do súkromného vlastníctva. Súčasťou ekonomickej transformácie bol aj verejný predaj akcií, ktoré mohli nadobudnúť čínski akcionári, v prvom rade pracovníci akciových podnikov, ale i zahraniční majitelia, schopní

investovať. Zmena vlastníckych vzťahov pripúšťala i možnosť vyhlásenia bankrotu podniku a následnú stratu pracovných miest. Úspešne sa uskutočnila konverzia zbrojnej výroby na civilnú produkciu.

V dôsledku hospodárskych reforiem sa kontinentálna Čína stala nielen úspešne sa rozvíjajúcou krajinou, ale v objeme hrubého domáceho produktu je na úrovni súčasných ekonomických gigantov. V štruktúre jej ekonomiky nastali zásadné zmeny: bol prekonaný dlhotrvajúci deficit tovarov základnej potreby.

Zvláštnosť čínskej ekonomickej reformy v porovnaní s reformami v iných krajinách je v jej **evolučnom vývoji**, teda v tom, že Čína sa vyhla reforme metóde „šokovej terapie“ a reforma bola charakterizovaná postupnosťou jednotlivých premien. Tvorcovia i realizátori čínskej ekonomickej reformy sa neriadili monetaristickou ideológiou a odmietali vplyv Medzinárodného menového fondu. Prikláňali sa viac k realizácii keynsianskeho spôsobu ekonomického riadenia. Čína dosahovala svoj ekonomický rozvoj pri neustálom rozpočtovom deficite, vyrovnávajúc ho vydávaním štátnych cenných papierov.

Druhou zvláštnosťou je, že v procese uskutočňovania reforiem Čína **využívala štát ako prostriedok, nástroj realizovania trhových vzťahov**, pričom zachovávala jeho politický, organizačný, ekonomický vplyv a nedopustila jeho oslabenie. Preto základné smery ekonomického rozvoja i prejavujúce sa nedostatky boli pod kontrolu štátu, ktorý mal možnosť reagovať a regulovať vývoj reformného procesu.

Keď 19. januára 1997 Teng Siao-phing zomrel, ľudová Čína bola už nezvratne a definitívne nasmerovaná na cestu hospodárskych reforiem, ktoré jej nepochybne priniesli všeobecný prospech. Hlavný architekt týchto reforiem – Teng Siao-phing, patrilo popri Mao Ce-tungovi medzi najvýznamnejších čínskych politikov 20. storočia. Ak Mao vytvoril v kontinentálnej Číne národný štát (za obrovských ľudských obetí), zbavil sa vplyvu zahraničia, odstránil negramotnosť a zabezpečil Číňanom určitý stupeň zdravotníckej starostlivosti a určitú mieru vzdelanosti, Teng svojimi už dvadsať rokov trvajúcimi hospodárskymi (ale postupne i politickými) reformami otvoril Čínu svetu, vytvoril predpoklady pre nové možnosti jej hospodárskeho rastu, umožnil jej vystúpiť z medzinárodnej politickej i ekonomickej izolácie a začleniť sa do svetového hospodárskeho spoločenstva (o niekoľko rokov neskôr Čína bola prijatá do Svetovej obchodnej organizácie - WTO).

Smrť Teng Siao-phinga a jeho odchod z politickej scény Číny vyvolali obavy z budúceho politického smerovania Číny a vývoja ekonomických a politických reforiem. Početné teoretické štúdiá, ktoré sa vtedy objavili vo významných svetových politologických časopisoch predpokladali, že Čína po Tengovej smrti nepôjde cestou politického a ekonomického rozvratu bývalého Sovietskeho zväzu (*pozri štúdiu William H. Overholt: Chinna after Deng, In: Foreign Affairs, May/June 1996, Volume 75, Number 3, s. 63 –78*)

Hospodárskou reformou sa Číne otvorili možnosti prístupu na vyspelé západné trhy, včítane trhu Spojených štátov amerických. V zahranično-obchodných vzťahoch mohla uplatňovať svoje štrukturálne výhody, vyplývajúce predovšetkým z lacnej a počtom neobmedzenej pracovnej sily. Prílev zahraničných investícií jej umožňoval i naďalej rozvíjať hospodárske reformy, vytvárať spoločné podniky s investormi z technicky najvyspelejších štátov, napríklad z USA, z vyspelých ázijských krajín (Japonsko, Tchaj-wan, Južná Kórea, Singapur), i s krajinami západnej Európy. V ekonomike Číny definitívne zvíťazil systém trhového mechanizmu, oficiálne nazvaný „**socialistická trhová ekonomika**“. Hoci čínske ekonomické reformy sa uskutočňujú už sedemnáť rokov (od roku 1978), na ich **dokončenie je potrebných ďalších dvadsať rokov**.

Použitá literatúra

- Bernkopf Tucker, Nancy: China and America: 1941 – 1999, Foreign Affairs, Winter 1991/1992, s.75 – 92
- Bettelheim, Charles: Question sur la Chine après de Mao Tsé-toung, Librairie François Maspero, Paris 1978
- Bogomolov, O. – Kondrašova, L.: Kitaj „sbrasyvaet staruju kožu“, Meždunarodnaja žizň, 1999, č. 3, s. 7 – 21
- Brzeziński, Zbigniew: Selective Global Commitment, Foreign Affairs, 1992
- Fukuyama, Francis: Konec dějín a poslední člověk, Rybka Publishers, Praha 2002
- Fürst, Rudolf: Čína: zahraničných investorů ráj, Mezinárodní politika, ročník XXIX, č. 5/2005, s.10 – 12
- Fürst, Rudolf: Konec izolacionismu v Číně, Mezinárodní politika, č. 9/2004, s. 9 – 13
- Hale, David and Lyric Hughes Hale: China Takes Off, Foreign Affairs, November/December 2003, s. 36 – 53
- Hughes, C. Neil: A Trade War with China ?, Foreign Affairs, July/August 2005, s. 94 – 106.
- Huntington, Samuel P. : Střet civilizací, Rybka Publishers, 2001
- Huntington, Samuel P.: The West: Unique, Not Universal, Foreign Affairs, November/December 1996, Volume 75, Number 6, s. 28 – 46
- Christiansen, Thomas, J.: Chinese Realpolitik, Foreign Affairs, September/October 1996, Volume 75, Number 5, s. 37 - 52
- Jü Cung-sien: Hospodářský vývoj Tchajwanu a jeho hospodářské vztahy s kontinentální Čínou, Mezinárodní politika, roč.XVII, č. 11/12, s. 25 - 27
- Kireev, Genrych Vasilevič: Dolgoj put' k „Šanchajskoj pjaterke“, Meždunarodnaja žizň / International Affaires /, č.3/2003, s.75 - 82
- Konfucius. Rozhovory a výroky / Lun Jü /, preklad Marina Čarnogurská, Slovenský Tatran, Bratislava 2002
- Konfucius: Hovory /Lun – Jü /: CAD PRESS, Bratislava 1994
- Kratochvíl, Petr: Ruská politika vůči Číně po září 2004, Mezinárodní politika, ročník XXVII, 5/2003, s. 7 - 9
- Lieberthal, Kenneth: A New China Strategy, Foreign Affairs, November/December 1995, s. 35 – 49
- Mederios, Evan, M. Taylor Fravel: China's New Diplomacy, Foreign Affaires, november/december 2003, s. 22 - 35
- Oksenberg, Michel: The China problem, Foreign Affairs, Summer 1991, s. 1 – 16
- Overbolt, William H.: China after Deng, Foreign Affairs, May/June 1996, Volume 75, Number 3, s. 63 - 78
- Pei, Minxin: Is China Democratizing ?, Foreign Affairs, January/February 1998, Volume 77, Number 1., s. 78 - 82
- Rice, Condolezza: Promoting the Nation Interest, Foreign Affairs, January/February 2000, Volume 79, Number 1
- Swaine, Michael D.: Trouble in Taiwan, Foreign Affairs, march/april 2004, s. 39 – 49
- Wang Jisi: Machtfaktor China, Internationale politik, 59. Jahr, Nr. 1, Jänner 2004, s. 59 – 66

Recenzia: Doc. PhDr. Vladimír Skalský, CSc.